

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANABİLİM DALI
RESİM BİLİM DALI**

**TIP OLGUSUNUN RESİM SANATINA
YANSIMASI**

HURİYE GÜRE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER TAYFUR ÖZTÜRK**

KONYA-2022

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANABİLİM DALI
RESİM BİLİM DALI**

**TIP OLGUSUNUN RESİM SANATINA
YANSIMASI**

HURİYE GÜRE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER TAYFUR ÖZTÜRK**

KONYA-2022

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Huriye Güre		
	Numarası	17811901005		
	Anabilim/Bilim Dalı	Resim/Resim		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Tıp Olgusunun Resim Sanatına Yansıması		

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynakça listesine eklendiğini beyan ederim.

Huriye GÜRE

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında, tecrübe, düşünce ve önerileriyle bana yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tayfur Öztürk'e ve her konuda desteğini esirgemeyen ve hep yanımda olan sevgili eşim Umut Can Güre'ye, aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Huriye GÜRE

Konya, 2022

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Huriye Güre		
	Numarası	17811901005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Resim/ Resim		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tayfur Öztürk		
	Tezin Adı	Tıp Olgusunun Resim Sanatına Yansıması		

Sanat, tıp ve bilim ilkçağlardan günümüze kadar süregelen ve birbiri ile etkileşimi dinamik ve ayrılmaz bir bütün olmuştur. Estetik değerleri ifade eden tıp, bilim ve teknoloji sanatla birlikte ortak özelliklere sahip kültür taşları oluşturur ve insan yaratıcılığının gücünü artırır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler hem sıradan insanın hem de sanatçının hayatını en temelden etkilemektedir. Dolayısıyla sanat-tıp ilişkisi kaçınılmazdır. Her ikisinin dili de evrensel olan resim sanatı ve tıp disiplininin tarih içinde birbirlerinin alanına yardımcı oldukları, birlikte geliştikleri ve kimi zaman birlikte hareket ettikleri bilinen bir gerçektir. Resim sanatının ilk örnekleri mağara duvarlarındaki ilkel çizimlerde görülmektedir. Bu çizimlerde günlük hayata ilişkin birçok detaya rastlandığı gibi, o günün tıp pratikleri ya da şifa arama/bulma yöntemlerine ilişkin de bilgi edinilebilmektedir. Bu da bize ilkel çağlardan itibaren resim sanatı ve tıp bilimi arasındaki ilişkinin önemini göstermektedir. Bilim tarihindeki her gelişme, sanatta da kendini göstermektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanatçının da bakış açısını etkilemektedir. Bu çalışmada Kandinsky, Salvador Dali, Paul Klee, Van Gogh, Edward Munch, Frida Kahlo ve Picasso gibi tez çalışması içinde yer alan birçok sanatçı bu olaylardan etkilenecek insan vücudunun ne kadar çekici ve gizemli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu çalışma içerisinde sanatın, bilimsel düşünce ve bilimsel araç-gereçlerden nasıl faydalandığı irdelenmeye çalışılmaktadır. Çalışmada, sanat tarihi boyunca farklı dönemlerde bu konu ile ilgili eserler üretmiş çeşitli ressamı ele alınmaktadır. Araştırma sürecinde bilim ve sanatın etkileşimi, bilim ve teknolojiye gelişmeler ve bunların tıba etkisi ile sanattaki yansıması görünür hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Resim, Bilim ve Sanat, Teknolojik gelişmeler, Sanat ve tıp olgusu

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ABSTRACT

Author' s	Name And Surname	Huriye Güre		
	Its Number	17811901005		
	Department	Painting		
	Study Programme	Master's Degree(M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tayfur Öztürk		
Title of the Thesis/Dissertation	Reflection of the Medical Phenomenon to the Art of Painting			

Art, medicine and science have been a dynamic and inseparable whole from the ancient times to the present and their interaction with each other. Medicine, science and technology, which express aesthetic values, create cultural stones with common features and increase the power of human creativity. Scientific and technological developments affect the lives of both ordinary people and artists fundamentally. Therefore, the relationship between art and medicine is inevitable. It is a known fact that the art of painting and the discipline of medicine, both of whose languages are universal, helped each other in the field, developed together and sometimes acted together. The first examples of painting are seen in the primitive drawings on the cave walls. In these drawings, many details about daily life can be found, as well as information about the medical practices of that day or the methods of seeking/finding healing. This shows us the importance of the relationship between the art of painting and medical science since the primitive ages. Every development in the history of science also manifests itself in art. Scientific and technological developments also affect the perspective of the artist. Many artists involved in this thesis work, such as Kandinsky, Salvador Dali, Paul Klee, Van Gogh, Edward Munch, Frida Kahlo and Picasso, were influenced by these events and tried to show how attractive and mysterious the human body is. In this study, it is tried to examine how art, scientific thought and scientific tools are used. In this study, various painters who have produced works related to this subject in different periods throughout the history of art are discussed. In the research process, the interaction of science and art, developments in science and technology and their effects on medicine and their reflection in art become visible.

Keywords: Painting, Science and Art, Technological developments, Art and medicine phenomenon

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası -----	i
Teşekkür -----	ii
Özet-----	iii
Abstract -----	iii
İçindekiler-----	v
Görseller Listesi-----	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Problem Durumu -----	1
1.2.Araştırmanın Amacı-----	1
1.3. Araştırmanın Önemi -----	1
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları -----	2
1.5. Araştırmanın Yöntemi -----	2

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Modernizm Öncesi Sanat ve Tıp Olgusu -----	8
2.2. Erken Kültürler -----	9
2.2.1. Aztekler -----	9
2.2.2. Mezopotamya -----	9
2.2.3. Eski Mısır-----	11
2.2.4. Eski Hindistan -----	13
2.2.5. Eski Çin-----	14
2.3. Yunan ve Roma Medeniyetleri -----	15
2.4. Orta Çağ -----	17
2.4.1. Avrupa Sanatı -----	17
2.4.2. Türk ve İslam Sanatı -----	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERNİZM SONRASI SANAT VE TIP

3.1. Modernizm Sonrası Sanat ve Tıp Olgusu	20
3.2. Resimlerinde Tıbbi Öğeleri /Formları Kullanan Sanatçılar	23
3.2.1. Genç David Teniers (1610-1690)	23
3.2.2. Sir Luke Fildes (1843-1927)	26
3.2.3. Thomas Eakins (1844- 1916)	27
3.2.4. John Mahler Collier(1850-1934)	30
3.2.5. John Lavery (1856-1941)	32
3.2.6. Edvard Munch (1863-1944)	34
3.2.7. Ernest Board (1877-1934)	37
3.2.8. Pablo Picasso (1881-1973)	38
3.2.9. Frida Kahlo (1907-1954)	39
3.2.10. William Utermohlen (1933-2000)	42
3.2.11. Henry Tonks (1862-1937)	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Tıbbi Teknik Görüntülerden Yararlanan Yabancı ve Türk Sanatçılar	47
4.1.1. Tıbbi Teknik Görüntülerden Yararlanan Yabancı sanatçılar	47
4.1.1.1. Georges-Alexandre Chicotot (1868-1921)	47
4.1.1.2. Ahmed Mater (1979-)	49
4.1.1.3. Robert Rauschenberg (1925-2008)	50
4.1.1.4. Laura Ferguson (1947-)	51
4.1.1.5. Ashley Davidoff (1952-)	52
4.1.1.6. Santiago Ramon Y Cajal (1852-1934)	54
4.1.1.7. Damien Hirst (1965-)	56
4.1.1.8. Salvador Dali (1904- 1989)	57
4.1.1.9. Vassily Kandinsky (1866- 1944)	60
4.1.1.10. Paul Klee (1879- 1940)	63
4.1.1.11. Constance Jacobson (1951-)	66
4.1.2. Tıbbi Teknik Görüntülerden Yararlanan Türk Sanatçılar	67
4.1.2.1. Lolita Asil (1964-)	68
4.1.2.2. Ekin Deveci (1980-)	70
Sonuç	75
Kaynakça	75
İnternet Kaynaklar	81
Görsel Kaynakları	87

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Lascaux’da bulunan mağara duvarı resmi -----	8
Görsel 2: Doğuran, Aztek Sağlık Tanrıçası Tlazoltéotl-----	9
Görsel 3: Karaciğer Okumaya Çalıştığı Tahmin Edilen Fes Başlık Giymiş Rahip --	17
Görsel 4: Robert Thom Eski Mısırda Tedavi -----	19
Görsel 5: Robert Thom Eski Hindistanda Tedavi-----	13
Görsel 6:Yaralı General Guan Yu’nun Doktor Hua Tuo operasyon kolu, (Sanal- 2021)” -----	17
Görsel 7: Cosmas ve Damian, “Alonso de Sedano” -----	17
Görsel 8: Cerrâhiyye-i Hâniyye’den bir minyatür-----	19
Görsel 9: Van Gogh, “Self-Portrait with Bandaged Ear”-----	21
Görsel 10: Goya Agradecido 114,62 cm × 76,52 cm -----	23
Görsel 11: Genç David Teniers, Cerrah, 17. Yüzyıl -----	24
Görsel 12: Genç David Teniers, The Operating Surgeon, 17. Yüzyıl -----	25
Görsel 13: Sir Luke Fildes,” Doktor” -----	26
Görsel 14: Thomas Eakins, “Gross Klinik” -----	28
Görsel 15: Thomas Eakins, “Agnew Kliniği” -----	29
Görsel 16: John Maler Collier, “Ölüm Kararı” -----	31
Görsel 17: John Maler Collier, “Albine’nin ölümü” -----	32
Görsel 18: John Lavery, “İlk Yaralı”-----	33
Görsel 19: John Lavery, “Dişçi” -----	34
Görsel 20: Edvard Munch, “Hasta Çocuk”-----	36
Görsel 21: Edvard Munch, “Hasta Odasında Ölüm”-----	36
Görsel 22: Ernest Board, Eterin İlk Kez Anestezi Olarak Diş Ameliyatında Kullanılması, -----	37
Görsel 23: Ernest Board, Albucasis Cordova Hastanesinde Hastanın Kabarcıklarını Kazıyor -----	38
Görsel 24: Pablo Picasso, “Bilim ve Hayırseverlik” -----	39
Görsel 25: Frida Kahlo “Henry Ford Hastanesi” -----	40
Görsel 26: Frida Kahlo, “Hemşirem ve Ben” -----	41
Görsel 27: William Utermohlen, Alzheimer teşhisinden sonra otoportre çizimleri.	43
Görsel 28: Henry Tonks, Yaralı Bir Askerin Tedavi Öncesi ve Sonrası Yapılan Portresi,-----	45
Görsel 29: Hastanın Ameliyat Öncesi ve Sonrası Fotoğrafları -----	45
Görsel 30: Georges-Alexandre Chicotot, “X-Işınları ile Kanser Tedavisi”-----	47
Görsel 31: Georges-Alexandre Chicotot, “Tübaj” -----	47
Görsel 32: Ahmed Mater, “X Ray Flim” -----	49
Görsel 33: Robert Rauschenber, “Booster” -----	50
Görsel 34: Laura Ferguson, “Görünür İskeletle Figür” -----	51
Görsel 35: Laura Ferguson, “Gold Black Brain” -----	52
Görsel 36: Ashley Davidoff, “Karotis Arteri” -----	53
Görsel 37: Ashley Davidoff, “Mavi Mutluluk KuşuUltrason”-----	53
Görsel 38: Santiago Ramon y Cajal, “İnsan Beyinciğinde Purkinje Nöronları” ----	54
Görsel 39: Santiago Ramon y Cajal, “Çocuk Serebral Korteksinin Glial Hücreleri”	55
Görsel 40: Biyopsi Serisi, “Leukaemia Kan Hücreleri” -----	56

Görsel 41: Göğüs Kanseri Hücreleri, “Light Micrology” -----	57
Görsel 42: Salvador Dali, “Butterfly Landscape” -----	59
Görsel 43: Salvador Dali, “Atlı Molekül Figürü” -----	60
Görsel 44: W. Kandinsky, “Birkaç Daire” -----	61
Görsel 45: Vassily Kandinsky, “ Striped” -----	63
Görsel 46: Paul Klee, “Altın Balık” -----	64
Görsel 47: Paul Klee, “Sihirli Balık” -----	64
Görsel 48: Constance Jacobson, “Notochord” -----	66
Görsel 49: Constance Jacobson, Tome 20 serisi, -----	67
Görsel 50: Lolita Asil, “Sonsuz Yaşam”, -----	68
Görsel 51: Lolita Asil, “Sonsuz Ömür” -----	69
Görsel 52: Ekin Deveci, “Vertebra” -----	71
Görsel 53: Ekin Deveci, “Kuzgun” -----	72

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Problem Durumu

“Tıp olgusunun resim sanatına yansımaları” olarak belirlenen tez çalışmasında “Tıp olgusunun sanatçıların eserleri üzerinde etkisi var mıdır? Sorusu çalışmanın ana problemini oluşturmuştur. Bu bağlamda tez çalışmasına yön vermek için bir takım alt problemlere cevap aranmıştır.

- Tıp olgusunun sanatçıların yaşamları içinde önemi var mıdır?
- Resimlerinde tıbbi öğelere yer veren sanatçılar var mıdır?
- Tıbbi teknik görüntülerin eserlere katkısı olmuş mudur?
- Tıbbi teknik görüntülerden yararlanan sanatçılar var mıdır?

1.2.Araştırmanın Amacı

Resim sanatı tıbbın gelişimine nasıl katkıda bulunuyorsa, tıp da resim sanatının gelişimine katkıda bulunmuştur. Antikçağ ile başlayıp modern çağa ve günümüze kadar süren sanatta ve tıpta var olan gelişmelerin sanatın tıp üzerinde, tıbbında sanat üzerindeki olumlu yönleri incelenmeye çalışılmıştır. Tıbbi öğeler ve formların sanatçıların resimlerinde hangi anlamlarda kullanıldığı, doğrudan ressam ve eserleri üzerinden incelenmiş ve yorumlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bilim, tıp ve teknoloji ile estetik değerlerin ifadesi olan sanat, insanın yaratıcı gücünü benliğinde barındıran ortak özelliklere sahip kültürel unsurlardır. Bu tez kapsamında sanatçıların tıbbi unsurlar içeren eserleri ele alınmıştır. Araştırmanın geneline baktığımızda ise tıp ve sanatın birbiri üzerinde bıraktığı izler ve bu iki olgusunun göz ardı edilemez bir bütün olduğu görülmüştür. Her ikisi de önce nesnel dünyayı gözlemleyip incelerken, ardından da kavramsal bir genelleme yapmaktadır. Sanatçı için bilinen, var olan bir olgu onlar için bir adım olur, sonra neyin var neyin

olmadığı sorulur ve neyin başarılacağı kurgulanır. Böylece bilinenin aşıldığı ve bilinmeyen keşfedildiği bir serüven görülür.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bilim, sanat ve tıp kavramları etrafında yapılan bu çalışma çerçevesinde; hem tıbbi gelişmelerin sanatçılar üzerindeki etkisi hem de sanatın tıp ve bilim ile etkileşimi tartışılmaktadır. Tıbbi konuları kullanan sanatçılar; Genç David Taniers, Sir Luke Fildes, Thomas Eakins, John Maler Collier, John Lavery, Edvard Munch, Ernest Board, Pablo Picasso, Frida Kahlo, William Utermohlen, Henry Tonks tıbbi teknik görüntüleri kullanan yabancı sanatçılar; Georges-Alexandre Chicotot, Ahmed Mater, Robert Rauschenberg, Laura Ferguson, Ashley Davidoff, Santiago Ramon y Cajal, Damien Hirst, Salvador Dali, Vassily Kandinsky, Paul Klee, Constance Jacobson. Tıbbi teknik görüntüleri kullanan Türk sanatçılar; Lolita Asil, Ekin Deveci örnek alınacaktır. Sanatçıların tablolarının çözümlenmesine ilişkin öne sürülen argüman, sanatçıların bu yapıtlarında yer alan ve seçilen tablolarla sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada teorik verilerin toplanması sürecinde tarama yöntemi kullanılmıştır. “Tıp olgusunun resim sanatına yansıması” başlıklı araştırmada yer alan anahtar kelimeler ışığında çalışmaya doğrudan ya da dolaylı etki edecek bilgiler, yerli ve yabancı kitaplardan, ulusal/uluslararası indekslerde taranan dergilerde yer alan makalelerden, YÖK veri tabanında yer alan tezlerden, internetten, vb. elde edilecek kaynaklar incelenerek çalışmanın teorik bölümü oluşturulacaktır. Bu çalışma nitel bir araştırmaya uygun olarak yürütülmüştür. Konuyla ilgili bir saha araştırması yapılmıştır. Çalışmanın kaynakları, sözlü ve görsel metinler üzerinde literatür taraması yapılmıştır.

Bu araştırmanın evrenini tıp ve sanatın eserler üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Tıbbi teknik görüntülerin, gelişmelerin sanatçıların eserleri üzerinde nasıl ve ne amaçla kullanıldığı yaşanan dönemler içerisinde ne şekilde etkilenildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Modernizm öncesi ve sonrasına denk olan sanatçılar çerçevesinde ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

SANAT; En genel anlamıyla, yaratıcılığın ve hayal gücünün bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır. Tarih boyunca bu tanıma dair fikirler sürekli değişti ve zaman içinde bu geniş anlayışa çeşitli kısıtlamalar getiren yeni tanımlar oluşturuldu. Bu tanımlardan en yaygın olarak kabul edileni sanatın edebiyat, resim, müzik, tiyatro, film, mimari ve heykelin alt türlerinden oluştuğu fikridir. Günümüzde sanat kavramının birçok kişi tarafından çok basit ve net bir kavram olarak kullanılabileceği ve sanatın nasıl tanımlanabileceği hatta tanımlanıp tanımlanamayacağı akademide tartışılan bir konu olmuştur.

“Sanat evrenseldir ve ulusal kültürel değerlerin evrenselleşmesini sağlar. Ortak duygu, düşünce ve değerlerin oluşmasına neden olur. Böylece halklar arasında yakınlaşma ve anlayışı kolaylaştırarak toplumsal barışa ve uluslararası barışa katkıda bulunur. Çünkü sanat aşktır, sanat güzelliştir, sanat hoşgörüdür. Hem doğruyu hem de insancıl olanı vermeye çalışmıştır. Sanat, evrensel değerlerin ve ortak bir dilin oluşmasına katkıda bulunarak insanları ve toplumları bir araya getirmiştir.” (Artut, 2004).

Kant sanatı oyun olarak tanımlamış ve sanatın kaynağı olarak “iş”i görürken öte yandan Hegel sanatı “Ruhun madde içindeki görünümü” olarak nitelemektedir (Türkdoğan, 1984).

Picasso sanatın bir yaşam biçimi olduğunu söylerken Edman; Sanatı “hayatı anlayan, onu en ilginç ve güzel biçimlere sokan zeka” olarak tanımlar. Ernst bunu “Sanat, insanların deneyimlerini ve düşüncelerini birleştirme ve paylaşma konusundaki sınırsız kapasitesini yansıtır” olarak tanımlar (Ernst, 1968).

“İnsanoğlu bilişsel gelişimini yakalar yakalamaz önce doğaya sonra da her şeye hükmetmeye çalışmıştır. Ayrıca hakimiyet aracı olarak iki araç bulabildi; bilim ve sanat” (Erinç, 2013: 46). Sanat ve bilim, insan hayatında denge unsurudur. Sanat ve bilim arasındaki ilişki insanlarla iç içedir. Sanat ve bilim, insan çabasının ürünleridir. Her ikisi de toplumların kültürel bağlamında anlam kazanır ve aynı

kökene sahiptir. Sanatsal ve bilimsel etkinlikler, kültürlerin günlük hayatta zenginleşmesine ve var olmasına yol açtığı için her zaman var olmuştur.

BİLİM; gözlem, deney, düşünceler, uygulamalar vasıtasıyla insanın etkileşim içerisinde bulunduğu çevreyi anlaşılabilir kılarak hayatı kolaylaştırmayı hedefleyen sistematik çalışmalar bütünüdür. “Bilim; gözlem ve deneye dayalı olarak gerçekleri verilerle açıklar, nesneldir. Bilim varsayımlar, aksiyomlar ve teoremlerden hareketle ispata yönelir” (Tepe, 2014: 93)

“Bilime atfedilen nesnellik, akıl ve mantık ilkelerini kullanarak, deney ve gözleme dayanan, genelleme özelliklerinin en üst düzeyde kesinliğe ulaşmayı amaçladığı ve bu özelliklerin sanatın öznellik, bireysellik, özgünlük gibi genel özellikleriyle çeliştiği görülmektedir. Çağdaş teorisyenler, insanın akıl-duygu bütünlüğünden oluştuğunu sıklıkla vurgular ve akli bilimle, duyguyu da sanatla ilişkilendirir” (Dikmen, 2012: 138).

“Sanat gibi bilimin de temel unsuru titiz bir anlatım olduğu için, sanatın pratik uygulamalarından her zaman yararlanır. Çünkü bilim için gerekli sayısız ifadenin anlaşılır ve kullanılabilir olması için sanatın kurgusal ve metodik yöntemine ihtiyacı vardır. Bilindiği gibi tüm pozitif bilimler sanatta ilgi odağı olan sembol, simge ve işaretleri kullanırlar. Sanatın edebi ve algısal boyutlarıyla ayrı ayrı oluşturulan karmaşık bilgiler, ifade edici bir forma sokularak anlaşılır hale gelir. Çünkü bilimin amacı; Yaşadığımız dünyanın en basit ve mümkün olan en temel tanımlarına varmak ve hiçbir ayrıntıdan uzak, tartışmaya kapalı tek bir ifadeyle ortaya çıkmaktır. Bunun için en az ile en çok ifade eden semboller, simgeler ve geometrik şekillerden yararlanarak ilgili bilimsel olgunun konusu ile ilgilenirler” (Kılıç, 2012: 196). Sonuç olarak bilim ve sanatın yöntemleri farklı olsa da ifade biçimi olarak birbirlerinden etkilendikleri aşikârdır.

TIP; Bynum (2008), History of Medicine adlı kitabında tıbbın Hipokrat ve Galen'in savunduğu geleneklerin derleyicisi ve sentezleyicisi olduğunu vurgular. Modern tıptan önce bilimsel faaliyet bilimi yöntemlerin değil, bir deneyim ve bilgi neslinin olduğunu açıklamıştır. Elbeck (2007: 130) ise tıbbi değişen yeni tutumların

bir yansıması olarak görmüştür. Artık doğaüstü bir güç olarak değil; Bilim, mühendislik ve teknolojinin tüm yelpazesini inceler, biyolojik ve psikolojik temellerin yanı sıra gözlemler, yöntemler ve deneyler ışığında belirli sorulara cevaplar aramaktadır. İnsanları ele alan tüm bilimlerin zorunlu olarak toplumsal bir rolü olmuştur. Sadece fizyolojik ve anatomik yapıya sahip bir insanın hala eksik olduğu düşünülürse, bilim bugün o noktaya ulaşmıştır. İnsanın ruhsal ve biyolojik bakış açısına sahip bir varlık olduğunu ve bu bakımdan her insanın eşsiz (biricik ve biricik) olduğunu düşünürsek, sosyal bilimlerin temel tıp uğraşları arasında olması gerektiği düşünülebilir. Bu, tıbbın bir sanat olup olmadığı tartışmasının kapısını aralamıştır. Tıp bilime dayalı bilim olarak adlandırılmıştır” (Sassower ve Grodin 1987: 183). “Tıp kültüründe bilim, biyomedikal bilimlerde bir nesne olarak yorumlanır” (McWhinney, 1986: 876). Bu, biyomedikal paradigmanın ima ettiği gibi, bireysel değişkenlerin nesnel olarak gözlemlenebilir, bağımsız ve yönetilebilir olmasını gerektiren deneysel eklemelerle eş anlamlı olduğu düşünülmüştür (Foss, 1989). Bu bağlamda tıp, nedensellik ilişkileri bağlamına dayanan, genel olarak bilimsel ilkeleri kabul etmiş ve bu ilkeler bağlamında ilerleme kaydeden bir disiplin olarak kabul edilmiştir.

Munson (1981), tıbbın bilimsel olmasına rağmen, sadece bir bilim olmadığını ve olmayacağını söylemiştir. Bu tezini şöyle açıklıyor; tıbbın zaten bir bilim olduğunu göstermekte ancak içsel hedefler, başarı kriterleri ve prosedür kuralları gibi temel özelliklerin açıklaması, tıp ve bilimin özünde farklı olduğunu göstermiştir.

“Bilim ve sanat arasında hem önemli farklılıklar hem de önemli benzerlikler bulunmuştur. Sanat, bilimle birlikte kanıta dayalı uygulamaya ve eğitime katkıda bulunmalı ve tıbbi uygulamanın birçok alanında rol oynamalıdır” (Smith ve Taylot, 1996: 249). Doktorlar sıklıkla bilim adamı olarak tasvir edilirken, tıbbi uygulamanın belirleyici özelliği hem bilim hem de sanat olmasıdır. Aslında, giderek genişleyen bilgi tabanına ve çeşitli terapilere dayanmaya rağmen, tıbbi uygulama temel olarak uygulayıcı ile hasta arasındaki dinamik ve zengin etkileşime dayanan kişilerarası bir deneyim olmaya devam etmektedir (Battista, 1995).

MODERNİZM; Sanatçıları akımları içinde bir araya toplamak konusunda kuşkucu olmak için nedenlerimizin olması gibi aynı şekilde tarihsel dönemlerin özellikleri konusundaki genellemeler de bir sorunsaldır. Ancak, kimi zaman tarihin ve güncel olayların doğasındaki kaostan içinden çıkış yolumuzu bulmakta yardımcı olacak bir stenografi olarak bu indirgeyici kategorilere (hem dönemlere hem de akımlara ait) gereksinim duyarız. Tüm çeşitlemelere ve istisnalara karşın, "Modernizm" ve "Postmodernizm" terimleri bu bakımdan özellikle yararlıdır ve sanat literatüründe o denli yaygındırlar ki, basit ana hatlarıyla tanımlanmıştır.

Modernizm, endüstri çağına koşut olan ve onu kucaklayan bir dünya görüşüdür. Kökeni Avrupa ve Amerika'nın XVII. ve XVIII. yüzyıl düşüncesinde (Akıl Çağı ve Aydınlanma ağı) bulunan, demokrasi, akıl ve hümanizmin birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı gelişimi içinde biçimlene gelmiştir. Ama Modernizmin kendisi XIX. yüzyılın Endüstriyel Devrimi ile ortaya çıkmış ve Yeni Milenyuma yaklaşırken geniş ölçüde dönüşmüş ve tartışılmış bir kimlik kazanarak XX. yüzyılın son çeyreğine dek gelişimini sürdürmüştür. Postmodernizm ise genellikle son kırk yılın "post-endüstriyel" ve "geç-kapitalist" toplumuna koşut olarak anlaşılmaktadır. Kimileri Postmodernizmi, Modernizmin direnen bir yüzü olarak görmektedir; Kimileri de Postmodernizmin Modernizmin yerini aldığını savunmuştur. Ancak görünüşe göre herkes, 1960'ların sonundan bu yana, Modernizmin teleolojisine (ideale doğru ilerleme fikri) aykırı olarak durmaksızın değişen, üst üste binen ve hatta kesişen pek çok gerçekliği kucaklayarak dünyayı git gide karmaşık bir biçimde görmeye başladığımız konusunda hemfikirdir olmuştur.

Modernizm, insanların bilimsel bilgiyi, teknolojiyi ve aklın gücünü kullanarak çevrelerindeki dünyayı inceleme ve yeniden şekillendirme yeteneğine dair bir inancın üzerinde yoğunlaşır. Modern bilim, XVIII. yüzyılın "doğa felsefesindeki" başlangıcından itibaren doğrulanabilir ve kalıcı bir hakikatin arayışında gözleme ve akla dayalı kanıta yaslanmıştır. Akla olan bu bağlılık aynı zamanda sosyal ilişkileri düzenleme biçimi olarak demokratik tartışmanın da temelini oluşturur ve dinsel görüşler rasyonel olarak doğrulanamadığı için doğal olarak laikliğe götürür. Modernizm, ilerlemeye duyulan temel inanç ve değişimin kaçınılmaz ve hatta

arzulanır bir şey olduğu varsayımıyla kendini şimdiye uydurur. Gerçektende modernizm ilerlemeye estetik bir değer bahsetmiştir ve sanatın edebiyatın, toplumsal yapının ve ekonominin neredeyse anında geçersizleşen biçimlerini reddetmeye eğilimlidir. Kendi kendini inceleme ve özeleştirir, modernizmin olmazsa olmaz özelliği olmuştur (Fineberg, 2014).

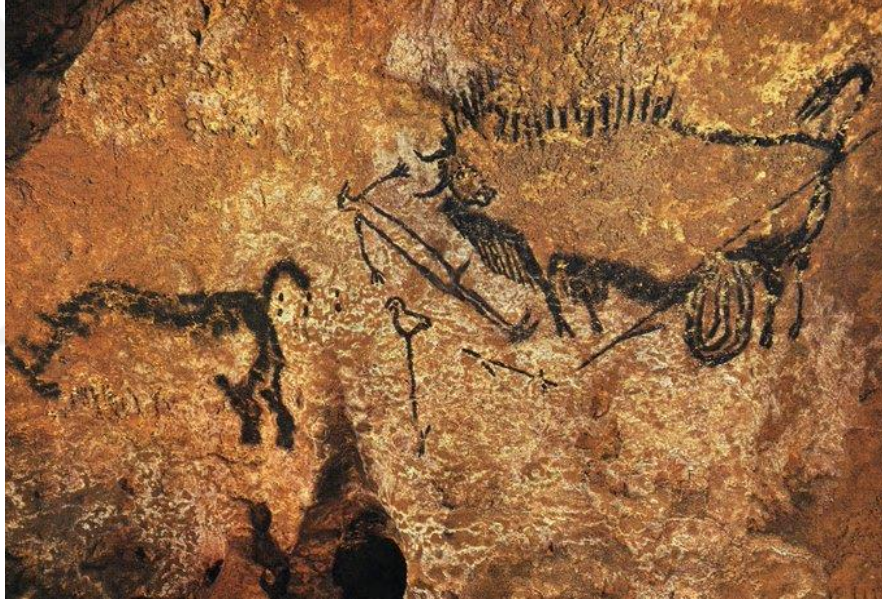
Berman ise modernizmi şu şekilde ifade eder; modernliğin tarihini üç evreye ayırır. Kabaca on altıncı yüzyılın başlarından on sekizinci yüzyılın başına dek uzanan ilk evre de insanlar, modern hayatı yeni algılamaya başlamışlardır. İkinci evre 1790'lı yıllarda başlar. Fransız Devrimi ve etkileri ile modern bir kamu doğar. "On dokuzuncu yüzyılın modern kamu alanı, bir yandan da hiç de modern olmayan dünyalarda yaşamının madden ve manen neye benzediğini hatırlamaktadır hala. Bu içsel ikilik aynı anda iki aynı dün ya da yaşıyor olma hissini, modernleşme ve Modernizm düşüncelerini doğurur ve kökleştirir." Berman'a göre üçüncü evreye ise yirminci yüzyılda girilir. Modernleşme süreci neredeyse bütün dünyayı kaplar, gelişmekte olan modernist dünya kültürü sanatta ve düşünce alanında önemli başarılar sağlar.

Modernizmin ne olduğu üzerine filozoflar, sosyologlar, tarihçiler, sanat yazarları sayısız metin kaleme almış fakat aralarında bir fikir birliğine varamamışlardır. Sanat alanında kabaca bir dönemselleştirme yapmak gerekirse, bu yazarların önemli kısmı on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreği ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemi "modern dönem" olarak adlandırmıştır.

Her ne kadar istisnalar varsa da modern sanat konu olarak hızlı endüstrileşme ile birlikte patlama yapan kentleşme ve kentte yaşayan bireyin sorunlarından beslendi. Paul Gauguin'in Batı medeniyetinden kaçışı, Vincent Van Gogh'un kendini köy yaşamına vermesi, dışavurumcuların (ekspresyonistlerin) doğaya dönme arzusu, fütüristlerin teknolojiye olan tutkusu, gerçeküstücülerin (sürrealistlerin) bir çıkış yolu olarak bireyin iç dünyasına bakması, on dokuzuncu yüzyılda ivmesini artıran, yirminci yüzyılda savaşlarla sonuçlanan bilimsel, toplumsal ve siyasi gelişmelerin doğrudan sanata yansımalarıdır (Baudelaire, 2006).

2.1.Modernizm Öncesi Sanat ve Tıp Olgusu

“Resim sanatının ilk örneklerine mağara duvarlarında rastlanmaktadır. Bu örneklerin içinde, tıp pratiğini konu edinen çok sayıda resmin bulunması, konunun resim sanatı açısından ne kadar önemli olduğunun da bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. “19. yüzyılda İspanya-Altamira’da, 1940’larda Fransa-Lascaux’da keşfedilen, daha sonra da dünyanın pek çok yerinde, bu arada Türkiye’de de rastlanılan mağara duvarı resimlerinden, insanoğlunun anatomiye, insan sağlığına ve ilkel tıp uygulamalarına duyduğu ilgi ve bu konudaki bilgi hazinesi, bir nebze olsa, anlaşılmaktadır.

Görsel 1: Lascaux’da bulunan mağara duvarı resmi, Fransa, (Sanal-2021).

Prof. Henri Claman’ın ‘ilk Sistine Şapeli’ olarak nitelendirdiği Lascaux mağarasında bulunan bu resim ona göre, sanatta tıbbın yer aldığı en eski örnektir. Genel düşünceye göre bu resim “hayatın ve ölümün bilgisine ermiş olan” şamanı temsil etmektedir: “Bu resimde yalnız bir insan figürü bir bufalonun önünde bir tür trans halindedir. Başı bir kuş başı olarak tasvir edilmiştir” (İşyapar, 2009: 5).

2.2. Erken Kùltürler

2.2.1. Aztekler

“Aztekler insanın var oluşundan önce dev ırkların ya da tanrıların güneşini korumak için kurban adadıklarına ve bu yüzden insanın bu geleneğini izlemesi gerekliliğine inanırlardı. Kan, güneşini korurdu ve üstünde, rahibin, keskin obsidyen bıçağını, henüz atmakta olan insan kalbine sapladığı görkemli sunaklar inşa edilirdi. Burada da diğer ilkel toplumlarda olduğu gibi doktor, büyücü ve din adamı bir insanda birleşmiştir. Tıp adamı rütbe olarak toplumun üst tabakasında yer alırdı ve giyimiyle, yaşam tarzıyla halktan ayrılırdı. Takıları yalnızca halktan olan üstünlüğünün değil, aynı zamanda şeytanı etkileyen gücünün de sembolüydü” (Coşkun, 2003: 131).

Görsel 2: Doğuran, Aztek Sağlık Tanrıçası Tlazoltéotl, (Sanal-2021)

2.2.2. Mezopotamya

“Mezopotamya da şifacılık mesleğini, din adamları tarafından yürütülen ve büyüyle tedavi anlayışı içindeydi. Mezopotamya inancına göre hastalık etkeni; yıldızın, ayın, güneşin döngüsel hareketleriydi. Hastalıkların doğrudan bu vakalar ile ilgisi olduğu düşünülmüştür” (Castiglioni, 1958: 129).

Görsel 3: Karaciğer Okumaya Çalıştığı Tahmin Edilen Fes Başlık Giymiş Rahip, M.Ö.860

“Kötü ruhlar insan vücuduna girdiğinde hastalıkların ortaya çıkabileceğine yaygın olarak inanılmıştır. Büyü, hasta bir insanı iyileştirmenin tek yolu olarak görülmüştür. Bu nedenle Mezopotamya’da tıbbi büyüden ayırmak zordur” (Eliade, 2002: 80). “Hasta bir kişiden kötü bir ruhu kovmak ve onu tekrar sağlıklı kılmak, yalnızca din adamlarının yapabileceği bir görev haline gelmiştir” (Messiedie, 1999: 174).

“Bu din adamlarının üç farklı şifa yöntemi vardı: Birincisi, kehanet yardımıyla hastalığın geleceğini tahmin etmek; ikinci olarak bitkisel, hayvan, maden kaynaklı ilaçlarla tedavi; Üçüncüsü, insan vücudunun hastalıklarına neden olan cinleri sihirle uzaklaştırmak. Bu nedenlerle, gerçek bir tıp anlayışını kabul etmenin ve bunun yerine tedavi yöntemlerini gerçek bir bakış açısıyla keşfetmenin imkânsız olduğu Mezopotamya uygarlığında inançlara dayalı varsayımlar gözlemlenmiştir” (Sayılı, 1966).

2.2.3. Eski Mısır

“Yüksek eğitilmiş rahipler, tıbbi uygulamanın en seçkin katmanını oluşturuyordu. Eski Krallık'ın başlarında bile, doktorlar, pratisyen hekimler, göz doktorları (göz doktorları), diş hekimleri ve cerrahlar gibi çeşitli uzmanlıklardan oluşan bir tabaka olarak duvarlara kazınmıştı. Uzmanlıkları da pratisyen hekimden başhekim kadar uzanıyordu. En yüksek derecesi, kralın saray doktoru olmaktı. Doktorlara hem halk hem de mahkemeler tarafından saygı duyuldu. Ancak kırsal kesimdeki insanlar her zaman büyü ve benzeri şifa teknikleri ile uğraşan köy doktoruna gitmeyi tercih etmişlerdir” (Andreu, 1997: 56).

“Eski Mısır'da hekimlerin sosyal konumu belirsizdir. Bildiğimiz ilk önemli hekim, Kral Coser'in (Djoser) veziri ve basamaklı piramidin mimarı İmhotep'tir. Bu nedenle Mısırlı hekimlerin soylu bir ataları vardı. Gerçekten de İmhotep daha sonra tıp tanrısı olarak ölümsüzleştirildi. İmhotep'in haleflerinin toplumdaki yerine gelince, sadece tahminde bulunulabilir. Bunlar, tıp uygulayacak resmi tıp okulları olmayan basit pratisyen hekimlerdi. Bu nedenle sarayın veya dini çevrenin dışında kalmış olabilirler ve muhtemelen Mezopotamya'da olduğu gibi sadece yetenekli zanaatkarlar olarak kabul edilmişlerdir” (Ronan, 2003: 28).

Görsel 4: Robert Thom Eski Mısırdaki Tedavi

Eserde yer alan 4 figür açık kompozisyon kullanılarak yerleştirilmiştir. Yer de tedavisi yapılan hastanın, vücudunun belden yukarısının dik bir şekilde durabilmesi için kollarının altına tuğla ile destek sağlanmıştır. Mısırlı bir doktorun saygınlık gereği beyaz giydiği ve peruk taktığı görülmektedir. Hastanın tedavisini gerçekleştirirken doktora yardımcı olan asistanın elindeki parşömende tedavi için gerekli bilgilerin yer aldığı düşünülmektedir. Hastanın hemen önünde yer alan iki rahip dini ayinlerini yapmaktadır diyebiliriz.

“Eğer hastayı doktor tedavi edemezse o zaman devreye büyücü girerdi. Büyü Mısırlıların hayatında önemli bir yer tutardı. Sadece büyü ile bir hastalığın nedeni bulunabilir ve tümüyle kökü kazınabilir. Hastalık, kişinin bir şeytanın, bir iblisin veya hayaletin kontrolü altına girmesi anlamına geliyordu. Bir büyücü kendindeki güçlerle ve kendine has metotları ile birlikte şifa verebilirdi. Ancak metinlerde büyücülerin başarılarına ait kayıtlara pek rastlanmamaktadır” (Andreu 1997: 56).

“Mısır Medeniyetlerinde çok fazla hiyeroglif metine ulaşılmıştır. Bu hiyeroglif metinlerde geçen anlatımlara göre Mısır Medeniyetindeki tıbbın gelişmiş olabileceği kanısına varılmaktadır. Mısır’da ölümden sonraki hayata inanış sebebiyle toplum önderlerinden ölen kişiler mumyalanmıştır. Mumyalama işlemi Mısır’da tıbbın daha da gelişmesine katkıda bulunmuş olsa da mumyalama işlemi dini liderler tarafından gerçekleştirildiği için takdir edilememiştir” (Castiglioni, 1958: 129).

“Mısır Medeniyetinde tıp anlayışı günümüz tıp anlayışı ile benzerlik göstermektedir. Hekimler tarafından insan vücudunun yalnızca tek bir organ ile ilgilenmesi ve sadece o alanda uzmanlaşması anlayışı benimsenmiştir. Mısır Medeniyetinde diğer medeniyetlere göre tıp alanında daha fazla ilerlemiş olduğu düşünülse de çok fazla ilerleme olmasıdır. Bunun sebebi ise tıp bilimi dinsel ifadelerin dışına çıkamamış olmasıdır” (Herodotus,1991: 109).

2.2.4. Eski Hindistan

“Hint tıbbı ne kadar da büyüsel ve dinsel inanıştan ayrılmıyorsa da güvenli ve akılcı tıbbi uygulamalara izin veren ve uygulayan bir anlayışa sahip olmuşlardır” (Lyons ve Petrucelli, 1978: 121). “Hastalıkların nedeni kötü ruhlar ve şeytani güçlerin etkisinde olan iç hastalıklar; kırık, yaralanma gibi dünyevi olaylar olmak üzere iki durumda tanımlanmıştır” (Wujastyk, 1993: 755). “Hint tıbbında Charaka ve Susruta adındaki iki hekimin yazmış olduğu kitaplar, Hint tıbbının ilerleyen zamanlardaki temellerini oluşturmuştur” (Lewis, 1998: 16).

Görsel 5: Robert Thom Eski Hindistanda Tedavi

“Ünlü Hindu cerrah Susruta, otoplastik bir operasyona başlamak üzere olan eski Hindistan'ın soylularından birinin evinde tasvir edilmiştir. Şarapla uyuşturulan hasta, büyük cerrah yapay bir kulak memesi oluşturmaya başlarken arkadaşları ve akrabaları tarafından sabitlenir. Hastanın yanğından kesilecek bir et parçası kullanacaktır; sakat organın kütüğüne tutturulacak, hemostatik tozlarla muamele edilecek ve bandajlanacaktır. Bu prosedürün ve Susruta'nın cerrahi aletlerinin ayrıntıları, eski Hint metni olan "Susruta-samhita" da bulunabilir. Plastik cerrahi, Hindistan'da 2000 yıldan daha uzun bir süre önce uygulandı” (Imgur: [İnternetin büyüü](#)).

“Hint tıbbı iki döneme ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi; dini inançlarla tedavi amaçlanan dönem, ikincisi ise; büyük hekimlerin ve eserlerinin hâkim olduğu dönemdir. Halk sağlığının temellerinin Hindistan’da atıldığı düşünülmektedir. Hindistan’da, her yerleşim yerine 10 hekim tayin edilmiş ve hastaların tedavi süreci için ilk hastane örnekleri oluşturulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise kadınlarında doğum yapabilmeleri için farklı bölümler oluşturulmuştur. M.Ö. 226 yılında Hindistan’da, 17 tane hastane olduğu bilinmektedir” (Kâhya, 1999).

2.2.5. Eski Çin

“Çin inanışına göre kâinat bir tanrı tarafından var edilmemiş, doğanın ikili dengesi etrafında oluşmuştur. Bu ikili denge Yin-Yang teorisiyle açıklanmaktadır. Bu kurama göre insan vücudu da bir denge içerisinde bulunmaktadır. Çin tıbbında tedavi de bu denge çerçevesinde gerçekleşmiştir. İnsanın hastalanmasının sebebi olarak vücuttaki dengenin bozulması olarak düşünülüyordu. Çin medeniyetinde tıbbın diğer medeniyetlerdeki tıp anlayışına göre en büyük farkı gözlemdir. Hastalık teşhisinde şikayetleri dinlemek, kalp atışını kontrol etmek ve iyi bir gözlemden geçirmek önemli kriterlerdir” (Lyons ve Petrucelli, 1978: 121). “Bir diğer inanışa göre Çin tıbbında hastalıkların bir diğer sebebi ise tanrıları kızdırmak ve günah işlemiş olmaktır. Hastalıkların iyileşmesi için tanrılara dua etmek gerekirdi” (Bray, 1993: 743). “Çin’de asıl tedavi M.Ö. 2000’lere dayanan akupunktur tedavisidir. Refleks tedavisi olarak adlandırılan ve sinir noktalarına uygulanan ufak iğneler ile hasta olan organı etkilemeyi hedefler” (Aksoy, 2001: 65-76). “Eski ve zengin bir birikime sahip olan akupunktur tedavisi binlerce yıldır Çin’de tıp alanının bir parçasıdır” (Lyons ve Petrucelli, 1978: 121).

Görsel 6: Yaralı General Guan Yu'nun Doktor Hua Tuo operasyon kolu, (Sanal-2021)

Resmin merkezine go tahtasının konulmuş olması bu anestezi yöntemini vurgulamak için olabilir. Fonda yer alan mavi ile giysi ve objelerde yer alan toprak renk arasındaki kontrast, resmin çarpıcılığını artırmakta ve resimden algılanan gerginliğin artmasına yardımcı olmaktadır. Üç figürün orta hattın sağında ve üç figürün de solunda yer aldığı resim dengeli bir kompozisyona sahip olmakla birlikte fonda ve giysilerde yer alan çiçek, ejderha ve diğer öğelerle girift hale getirilmiştir.

2.3. Yunan ve Roma Medeniyetleri

“Antik Yunan döneminde ilk tıp bilgilerine M.Ö. 9. Yüzyılda Homeros’un İliada ve Odysseia eserlerinde ulaşılmış ve bu eserlere dayanarak gençlere, savaşlarda meydana gelen kılıç, mızrak gibi yaraların tedavilerinin nasıl yapılacağı öğretiliyordu. Bu eserlerde anatomik bilgi görülmemektedir; ancak kemik, eklem ve kas hakkında bilgilerinin olduğu görülmüştür. Yunan medeniyetinde nefes almanın tıbbi açıdan büyük önemi vardı. Tüm yaşam aktivitelerinin nefes yoluyla gerçekleştiğine inanılmıştır” (Castiglioni, 1958: 129). Homeros’un yazılarında hekimlerin saygı duyulan kişiler olduğu görülmüştür. Yunanlıların birçok tanrısı vardı ve bu tanrılardan bir kısmı hastalıkları tedavi eden şifa tanrıları olarak anılıyordu. En önemli şifa tanrılarından olan Asklepios, bütün tedavi yöntemlerini bildiği anlatılmıştır” (Ackerknecht, 1982: 49). “Asklepios’un tüm bu bilgileri

nesilden nesillere aktarmak için bir lonca oluşturmuştur. Bu loncalarda hekimler yetiştirilmiş ve bu hekimler "Asklepion" adında hastaları tedavi eder, şifa verirlerdi.” (Erhat, 1989). “O dönemde yetişmiş olan Hippokrates de Asklepios loncasının bir üyesiydi. Bilimsel dönemde Antik Yunan da M.Ö. 700 yılında, şu anki Datça yarımadasında tarihteki ilk tıp okulu olan Knidos açılmıştır. Knidos’ta kişilerin benzerlikleri ve ortak yönleri baz alınarak tıp eğitimi verilmiş ve bu şekilde hekimler yetiştirilmiştir. M.Ö. 5. yüzyıla gelindiğinde Antik Yunan’da Kos adasında Hippokrates, felsefeyi tıptan ayırarak eğitim veren Kos tıp okulunu kurmuştur” (Bonnard, 2004).

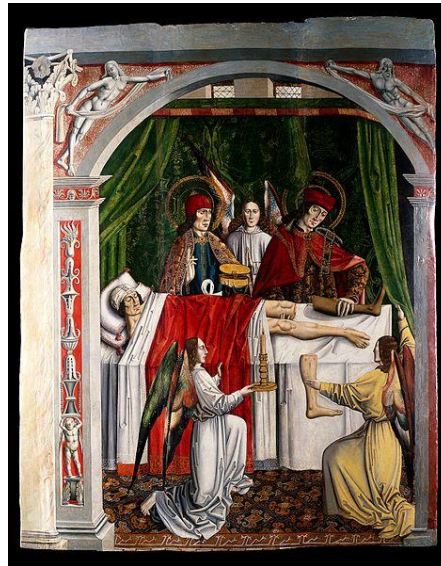
“Roma Tıp Antik Çağ boyunca Yunanlıların elinde kalmıştır ve Romalılar da mimari, yasa ve yönetim gibi konularda gelişim göstermiş (Ackerknecht, 1982: 49); ancak tıpta gözlem ve metot geliştirme konusunda gelişim gösterememiş; bu konuda tek yapabildikleri Yunan tıbbından aldıklarını sonrakilere aktarmak olmuştur. Romalılarda sağlıktan sorumlu kişiler, zengin toprak sahipleriydi. Bu insanlar geniş bilgi birikimine sahip olduklarını düşünüyor ve tıbbı da kendi bildikleri biçimde uyguluyorlardı. Tıbbi bilgileri ellerinde tutmaları onların sosyal statüsünü koruyor ve etraflarındaki insanlara hakimiyet kuruyorlardı. Bunların tedavi yöntemleri sihir, büyü ya da bitkisel ilaçlardı. Bu tedaviler işe yaramadığında başka hiç kimsenin dediklerini yapmıyor, kendilerinden başka kimsenin hekim olmalarını istemiyorlardı. Bunun sonucu olarak da Roma İmparatorluğunda tıbbın geri kalmış olması kaçınılmazdı” (Jackson, 1999: 51).

2.4. Orta Çağ

2.4.1. Avrupa Sanatı

“Avrupa’da insanlara tıbbi yaklaşım Hristiyanlık dini çerçevesinde gerçekleşiyordu. Hristiyanlık anlayışına göre, yardıma muhtaç kimselere merhamet edilmeliydi. Hristiyanlıkta hastalara yardım etmek dini bir zaruri yetti. Sonuç olarak tıp, dinin bir gereği ve dini bir emir olarak görülüyordu, tedavilerde bu yönde gerçekleştiriliyordu. Dinin yanı sıra orta çağ Avrupası’nda tıpta büyü önemli bir yer tutuyordu” (Lewis, 1998: 16). “İslâm tıp eserleri ve kurumları orta çağın merkezinde yer alıyordu. Orta çağın karanlık Avrupası, Müslüman bilginlerin eserlerinin Endülüs ve Sicilya yoluyla Latinceye tercüme edilmesiyle uyanmaya başlamıştı. Orta çağda tıbbın uyanışı olarak 9. yüzyılda kurulan Civitas Hippocratica tıp okulu gösterilmektedir” (Makdisi, 2004).

Tarihi birçok metinde de İsa’nın buna benzer bedensel acıları iyileştirdiğine dair yazılar bulunur. Yuhanna ve Lukas’da da (Lukas hem bir ressam hem de bir doktordu) İsa’nın benzer şekilde şeytani ve kötü ruhları defederek, bedensel ıstırapları dindirdiği ile ilgili sayısız örnek yer alır. İsa’nın dokunmasının hastayı iyileştirdiğine inanılıyordu.

Görsel 7: Cosmas ve Damian, Alonso de Sedano, Y.b, 133x168 cm, 1496, Burgos, (Sanal-2021)

2.4.2. Türk ve İslam Sanatı

“İslâm tıbbının temelinde Yunan tıbbı ve İslâm devletlerinde uygulanmış geleneksel tıp yer almaktadır” (Ünver, 1943: 69). “İslâm dünyasında ilk başlarda görülen tıp, koruyucu sağlıktır” (Kâhya, 1995: 13). “Orta çağ İslâm dünyasında tıp eğitimi hastanelerde bizzat hastayı görerek gerçekleştiriliyordu. Tıp eğitimi almak isteyen gençler hekimlerin yanında yetişiyor; usta-çırak ilişkisi içerisinde hekimlerden tedavi yöntemlerini öğreniyorlardı” (Rahman, 1997: 116). “İslâm dünyasında hastanelerin kuruluşunda, İran’da 5. yüzyılda Cundişapur’da kurulan hastane ve tıp okulu önemli bir model olmuştur” (Bayat, 1996: 477-486). “Tam teşekküllü ilk İslâm hastanesi yaklaşık 800 yılında Abbasiler döneminde kurulmuştur” (Ammar, 1984). “Türk-İslâm dünyasında hastane karşılığı olarak darüşşifa, şifahiye, bimarhane, darüssihha gibi Farsça ve Arapça kökenli kelimeler kullanılmaktaydı. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde kullanılmaya başlanan hastane kelimesi diğerlerinin yerini almıştır” (Bayat, 1996: 477-486).

“O dönemlerde kurulmuş olan İslâm medeniyetindeki darüşşifalar ile Avrupa’da bulunan hastaneler karşılaştırıldığında; Avrupa’daki hastanelerin yardım-bakım kuruluşunun dışına çıkamadığı görülürken, İslâm dünyasındaki darüşşifaların günümüzdeki hastaneler gibi halkına hizmet verdiği ve hekim yetiştirdiği görülmektedir” (Sayılı, 1987: 135-147).

Bu dönemin en önemli hekimleri ise Razi ve İbn-i Sinâdır. İ.S. 980-1037 yılları arasında yaşamış olan İbn-i Sina, Batı’da Avisen (Avicenna) adıyla tanınan Türk asıllı büyük bir düşünür ve hekimdir. Türk İslam hekimliğinin en önemli eseri onun tarafından yazılmış olan “El Kanun fi’t Tıbb”dır. Beş kitaptan oluşan bu eserin üçüncü kitabında anatomiyle beraber birçok hastalık türleri incelenmiş ve ayrıntılı doğru bir anatomik resimlemelerle açıklamalara gidilmiştir. İbn-i Sinâ’nın dışında bazı önemli tanınmış İslam hekimleri Taberistanlı Ali Bin Rebban ve İranlı Ali Bin Abbas’ bu dönem içerisinde önemli bir yer edinmektedir.

Görsel 8: Cerrâhiyye-i Hâniyye'den bir minyatür, (Sanal-2021)

Şerafettin Sabuncuoğlu (1386?-1470?) Amasya'da doğmuş henüz 17 yaşındayken başladığı Amasya Darüşşifa'sında Burhaneddin Ahmed'in yanında tıp öğrenmiştir. Yine bu Darüşşifa'da 14 sene hekimlik yapmıştır. Bütün Anadolu'da tanınmış bir hekim ve cerrahı. Üç önemli eser yazmıştır. Bunlardan en önemlisi Cerrahiyye-i Haniyye'dir. Eserde Sabuncuoğlu Şerafettin'in İslam tababetine getirdiği büyük bir yenilik olarak ameliyat resimleri bulunmaktadır ve bu resimler aynı zamanda insan suretlerini de içermektedir. Resim sanatımız açısından da önemli olan bu eserdeki minyatürlerde tedavi konusunda çok çeşitli kompozisyonlara yer verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Modernizm Sonrası Sanat ve Tıp Olgusu

Yaratıcılık ve özgürlük hem sanatta hem de bilimde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda sanat, bilim ve teknoloji, insan yaratıcılığı kullanılarak bir sanat eserinin, bilimsel araştırmanın ve teknolojik bir aracın yaratıldığı etkinliklerdir. Kişi, sanatsal faaliyet yoluyla gerçekliğin kendi kendine var olmasına ulaşır. Bu aktarım sürecinde insanlara duygular eşlik eder. Bilim, kendi adına, nesnelerin varlık nedenlerini ortaya çıkarır. Sanat, insanın içinde yaşadığı gerçeğin bir ifadesi, bilim ise var olan gerçekliğin anlaşılması olarak kabul edilir. Sanatsal gerçek, içsel duygusal dünyanın ifadesidir. Bilimsel gerçek, dış dünyadaki uygulamalı nesnel faaliyetlerin bilgisidir. Bilim insanı, nesnel olarak doğaya bağlı olan insanın dış dünyasını değiştirmeyi amaçlarken, sanatçı ise öznel olarak insanlarla bağlantılı olan insanın iç dünyasını değiştirmeyi amaçlamıştır (Thomson, 1998: 105).

Bilim adamı, dış dünyanın tutarsızlıklarını, onu bilimsel temellere dayandırarak çözer, böylece insanın doğa üzerindeki bilgisini ve gücünü genişletir. Sanatçı ise toplumsal bir bilinç geliştirmeye çalışır. İleriye dönük tasarımlar söz konusu olduğunda hem sanatçının hem de bilim insanının hemen hemen aynı yolu izlediği görülmektedir. Her ikisi de önce nesnel dünyayı gözlemler ve ardından kavramsal bir genelleme yapar. Bilimde genelleme sonrası kazanılan teorik bilgiler somut dünyaya uyarlanmakta ve teknolojik gelişmeler bu dönemde yaşanmaktadır. Sanatta elde edilen teorik sonuçlar şiir, resim, müzik vb. aracılığıyla ifade edilir. Bilinen, var olan olgu onlar için bir adım olur, sonra ne olduğu sorulur ve nelerin başarılabileceğini hayal ederler. Bu şekilde bilinenin üstesinden gelir ve bilinmeyen keşfedilir. Sadece bilinenleri aktarmakla kalmayıp bir bilgi kaynağı olan sanat aynı zamanda "...bilgi edinme, öğrenme ve öğretme yoludur (Sarı, 2008: 29).

İnsanın çevresiyle etkileşimi, gözlem yeteneği, yaratıcılığının en temel çıkış noktasıdır. İnsanlar çevrelerinde kaydedilen tüm gelişmeleri gözlemlemiş ve bu gözlemlerini mağara resimleriyle ifade etmeye başlamışlardır. Zamanla icatlar, keşifler, tarihli zamanlar, hayvanlar, avcılık ve avcının halleri gibi gündelik figürler bu resimlere yansımaya başlamıştır. Sağlık ve hastalıkla ilgili durumlar da bu

gündelik hayatın baskın figürleriydi. Özellikle erken dönemde, din adamları ve büyücüler gibi kişiler üzerinde etkili olan ve tedavi edici güçler atfedilen, insanların kullandığı ritüeller ve şifa yöntemleri hakkında bilgiler ağırlıklı olarak mağara resimlerine dayanmaktadır.

Kendi yaşamlarında ağır travmalar yaşayan sanatçılar ise sanat yaşamlarında kendine özgü bir üslup geliştirir ve sanatlarında ısrar etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, sanatçı ve hastalık ilişkisi gibi bir geri bildirimin ve bazen de ortaya çıkan bir dinamiğin varlığını düşünebiliriz. Örneğin William Utermohlen, Alzheimer hastalığının sanatçının algısında yarattığı tahribat, Frida Kahlon'un sanatının merkezine kendi bedenini yerleştirdiği kazalar ve operasyonlar, toplumun kadının hak ettiği beden algısını sorgulayan resimleri gibi. Sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir (Barson, 2006: 80).

Frida Kahlo, Edvard Munch, Goya ve Van Gogh da kendi hastalıklarından yola çıkarak resimlerinde yaşam, ölüm, korku ve melankoli gibi temalar işlenmiştir. Munch, ölmekte olan hastanın ve etrafında bekleyen sevdiklerinin genellikle karanlık ve kasvetli resimleri çalışmıştır. Van Gogh ise tedavi gördüğü hastanenin bahçesinin çizimlerini ve kulağını kestikten sonraki resimlerini çalışmıştır. Her iki ressam da hastalık sonucu hissettikleri ruhsal durumu tuvallerine yansıtmışlardır.

Görsel 9: Van Gogh, Self-Portrait with Bandaged Ear, 1889, (Sanal-2021).

“Karanlık bir dünyayı çağrıştıran bu görüntüler ise o karanlıktan çıkacak iradenin göstergesiydi. Edvard Munch ve Van Gogh, resimleriyle kendi hayatları üzerinden bir hayat sorusunu tuvale dökmüşlerdir. Öte yandan, umutsuzluğu ve kurtuluşu aramanın bir yoluydu. Başka bir deyişle, kendini tanıma ve ifade etme serüveninde sanat/sanat eserinin estetik etkisi ve etkisi kaçınılmaz olarak görülmektedir” (Gürsu, 2015: 1029).

18. yüzyılın en önemli İspanyol ressamlarından biri olan Goya, 1792 yılında 47 yaşında iken ağır hastalanmış ve geçici denge kaybı, vücudunun sağ tarafında felç, yürüyememe ve geçici olarak kısmi körlük yaşamıştır. Yaşadığı hastalık sanatçının kendisinde ve resimlerinde derin izler bırakmıştır. Bazı sanat tarihçileri, bunun sanatın kamusal ve toplumsal rolünden, sanatçının resimdeki öznel duygularını ifade etmeye çalıştığı görülmüştür (Emery,2005). 1819'da Goya ikinci bir ciddi hastalığa yakalandı. Bu hastalık hakkında çok az şey bilinmektedir. Madridli doktor Dr. Eugenio García Arrieta tarafından tedavi edilerek iyileşti ve hemen ardından doktoruna minnettarlığını ifade etmek için bir resim yaptı. (Leppert,2009).

“Bu resimde Goya halsiz ve acı içinde gözükmekte, doktoru ise oturması için ona destek olmakta ve bir bardak su ile birlikte ilacını uzatmaktadır. Resmin alt kısmında ise şu ifade yer almaktadır: Goya, 1819 yılında, 73 yaşındayken atlattığı kısa ve tehlikeli hastalığı sırasında, becerisi ve ilgisiyle hayatını kurtaran dostu Arrieta'ya minnettardır. Resmi 1820 yılında yapmıştır” (Reis, Yasemin, 2005: 57).

Görsel 10: Goya Agradecido, 114,62 cm × 76,52 cm, (Sanal-2021)

3.2. Resimlerinde Tıbbi Öğeleri /Formları Kullanan Sanatçılar

Yıllar içinde tıp ve bilim birçok sanatçının ilgisini çekmiş ve birçok ressam tıbbi formları eserlerinde resmetmiştir. Rahatsızlıklar ve hastalıklar sanatçının yaratıcılığını etkilemiştir. Bu durumlar nasıl resim yaptıklarının yanında resimlerinin konularına da yansımıştır (Emery &. Emery, 2005: 1x). Genç David Tenniers ve Sir Luke Fildes gibi bazı sanatçılar doktorun toplumdaki yeri, hastalıkla ve hastalarıyla ilişkisi hakkında resim yaparken, bazıları tıp eğitimine odaklanırken, diğerleri tıptaki ilerlemeleri ve keşifleri anlatmıştır. Ernest Board, 1910 tarihli “Laennec Hastanın Göğsünü Dinlerken” adlı tablosunda stetoskopun icadından etkilenirken, Louis Léopold Boilly 1807 tarihli Aşılama adlı tablosunda çiçek hastalığı aşısının keşfine odaklanmıştır.

3.2.1. Genç David Teniers (1610-1690)

“17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan toplumsal gelişmelerden dolayı, ressamların da konuları değişiklik göstermiştir. Örneğin bu yüzyılların pek çok ressamı, özellikle Hollandalı ve Flaman ressamı, genellikle doktor-hasta ilişkisine dair pek çok eser ortaya koymuştur. O dönemde bu çalışmaların çok fazla örneği olduğundan özellikle burjuva sınıfı tarafından kabul görmüş, aynı zamanda ticari bir hale gelen bu

alışmalar basmakalıp şekilde defalarca farklı sanatçılar tarafından tekrarlanmıştır” (Soyşekerci, 2018: 932). Bu dönemin ressamlarından genç David Teniers, eserlerinde doktorları, hastalarıyla ilişkilerini ve hastalığa yaklaşımlarını sıklıkla dile getirmiştir.

Görsel 11: Genç David Teniers, Cerrah, 17. Yüzyıl, (Sanal-2021)

17. yüzyıl Sanatçının The Surgeon isimli çalışmasında berber-cerrah olarak bilinen dönemin şifacılarını ele alan bir konu ele alınmıştır. Dağınık ve kirli görünen bir ortamda tedavi işlemi yapılmaya çalışılmaktadır. Resimde 8 figür yer almakta ve figürlerin yüzü korku, şaşkınlık içindedir. Resmin sağ alt kısımda bulunan hastanın ağzı açık doktorun surat ifadesi kendisinden emin biçimde resmedilmiştir. Doktora yardım eden yaşlı kadın yapılan işlemi dikkatle incelemektedir. Hemen masanın arkasında bir bulunan figür ilaç hazırlamaktadır. Sol st kısımda başka bir doktor hasta ve yardımcısı yer almaktadır. Hastanın koluna tedavi uygulanan ortamda eserin sağ st köşesindeki pencereden tedavi yapılan ortamı izleyen başka bir figür yer almaktadır. Dönemin şartları altında hastaların psikolojik olarak birbirinden etkilendiği düşünülebilir. Resimde yer alan objeler natürmort kurguları için adeta farklı birer çalışma algısı da yaratmaktadır. Sağ alttaki zincirli bir maymun yer

almaktadır. Çağdaş kuzey Avrupa sanatında, maymunlar genellikle aptallığın sembolleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Görsel 12: Genç David Teniers, “*The Operating Surgeon*”, 17. Yüzyıl, (Sanal- 2021)

17. yüzyıl Sanatçının *The Operating Surgeon* isimli çalışmasında, *The Surgeon* isimli çalışmasındakine benzer renkler kullanılmıştır. Resimde 5 figür yer almakta olup açık kompozisyon ile oluşturulmuştur. Sol üst kısımda bulunan açık pencere ve sağ arka plan da yer alan açık pozisyonda olan kapı resme derinlik hissini kazandırmıştır. Resimde doktor hastanın başına doğru eğilir, muhtemelen çıban çıkarmaya hazırlanır. Sağda, cerrahın genç çırağı, yanan kömürlerle dolu bir tabağın üzerine eğilerek yaraya sürülecek olan hardal sıvasını ısıtmaktadır. Arka planda yaşlı bir asistan doktor için başka bir hastayı hazırlamaktadır. Yakındaki taburede, muhtemelen bir kanama kabı işlevi gören tıraş leğeni bulunmaktadır. Doktorun çeşitli iksir ve ilaçları, testiler ve şişeler içinde ön planda dizilmiş, kusursuz bir şekilde işlenmiş natürmort kompozisyonu oluşturmuştur. Resimde hem balık iskeleti hem de tavandan sarkan küre simyasal görüntüleri betimlemektedir ve doktoru işaret etmektedir.

3.2.2. Sir Luke Fildes (1843-1927)

Sir Luke Fildes, sosyal gerçekçi hareketin tanınmış bir Viktorya ressamıydı. Sosyal reform için yazar ve kampanya yürüten Charles Dickens'in çağdaşıydı ve Dickens'in son romanı Edwin Drood'un Gizemi (1870) için illüstrasyonlar sağlamıştır. The Graphic üzerinde çalışan Fildes, resimli görüntülerin bir mesajı yansıtmaya gücünün farkındaydı. 1869'da kurulan bu resimli haftalık dergi, hayırseverlik eylemlerini ve toplu sosyal eylemi harekete geçirmek amacıyla yoksulluk ve adaletsizlik görüntülerini yayınladı. Fildes, kariyerinin ilk yıllarında, döneminin diğer ressamı gibi, yoksulların kötü durumunu betimleyen çalışmalar yaparak adını duyurmuş olsada, gelirinin çoğu, Sir Cecil Rhodes ve kraliyet ailesinin birkaç üyesi de dahil olmak üzere zengin müşteriler için portreler yapmaktan geliyordu. Doktor, sanayici Sir Henry Tate'in siparişi üzerine 3000 sterline, o zamanlar çok büyük bir paraya boyandı ve 1897'de Londra'daki Tate Galerisi'nin açılışından kısa bir süre önce Tate tarafından ulusa bir hediye olarak teklif edildi (Wilson, 1990). “Fildes’in 1891 yılında yaptığı The Doctor isimli çalışması, onun en bilinen tıbbi resmi” (Emery & Emery, 2005: 66).

Görsel 13: Sir Luke Fildes, "Doktor", T.Ü.Y.B, 1891 (Sanal- 2021).

“The Doctor isimli çalışmasında Fildes, çocuk hastasının hayatını kurtarmaya çalışan ancak bunun olmayacağından korkan bir hekimi konu edinmektedir. Eli çenesinde hastasına bakan hekim o esnada, kendi limitinin sınırlarıyla yüzleşmenin dramını yaşamaktadır” (Bordin & D'Ambrosio, 2010: 364). “Çocuk hasta iki sandalye üzerine yapılmış yatakta yüzü bembeyaz ve hareketsiz biçimde yatmaktadır. Oda büyük oranda karanlıktır. Arka tarafta karanlığın içinde çocuğun babası olduğu düşünülen biri umutsuz bir yüz ifadesiyle ayakta kızını seyretmektedir. Anne ise masaya kapanmış ağlar vaziyette resmedilmiştir. Bu resim aynı zamanda, Fildes’in bundan birkaç sene önce kaybettiği oğlunun acısını yansıtmaktadır” (Emery & Emery, 2005: 66). Bu resmin yapıldığı dönemde, hastalıkların en büyük nedeni enfeksiyonlar ve henüz antibiyotik kullanımı başlamadığı için doktorlar bu hastalıklarla nasıl savaşacaklarını bilmemekteydiler. Dolayısıyla bu dönemde çocuk ölümleri sıklıkla yaşanmaktadır. Bu açıdan bu resim, tıbbın çaresizliğini de belgelendiren bir doküman niteliğini taşımaktadır diyebiliriz.

“Fildes, bir sanatçı olarak becerilerini, resmettiği görüntüye dahil etmek ve bizi dahil etmek için kullanır ve bizi kendi tıbbi uygulamamızı keşfetmeye teşvik eder. Fildes'in sanatı, resimde neyin önemli olduğuna bakmamızı sağlıyor; hasta ve doktor arasındaki ilişki. En önemlisi, Fildes'in zamansız tablosu Doktor, çağdaş doktorlara hasta ve doktor arasındaki ilişkinin hayati önemini ve hasta merkezli yaklaşımın değerini hatırlatır” (<https://bjgp.org/content/58/548/210#xref-fn-1-1>, 2021).

3.2.3. Thomas Eakins (1844- 1916)

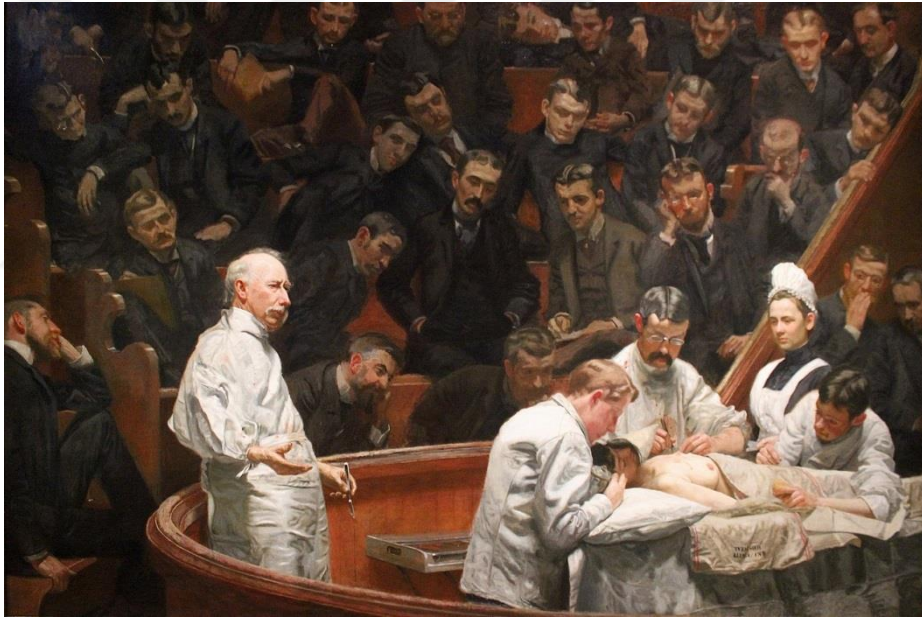
Thomas Eakins'ın Philadelphia Sanat Galerisi'nin düzenleyeceği Yüzyıl Sergisine katılmak için hazırladığı tablosunda sanatçı bir yıl düşündükten sonra modern cerrahiyi konu olarak seçmiş fakat eseri jüri tarafından reddedilmiştir.

Görsel 14: Thomas Eakins, “Gross Klinik”, 1875 (Sanal-2021)

“Gross Klinik”te Philadelphia’lı tanınmış bir cerrah olan Dr. Samuel D. Brüt bir operasyonun yöneticisi olarak görülmektedir. Brüt, büyük bir amfide Jefferson Tıp Koleji’nin kalabalık öğrenci grubuna ders vermektedir. Resimde yaşlı Dr. Brüt, siyah frakı içinde ayakta ders anlatırken görülmektedir. Bir öğrenciden gelen soruyu dinler gibi bir hali vardır. Resmin sağında yer alan tünelin içinde, önde Thomas Eakins’ın kendisi yer alır. Ressam, kendisini operasyonu çizerken ya da not alırken resmetmiştir. Dr. Brüt’ün sağ omzundan bakıldığında Dr. Franklin West operasyonu not alırken görülür. Ressamın imzası ise cerrahi müdahalenin yapıldığı masa üzerindedir. Eakins, bu resmi kemik iltihabı olan bir hastanın ameliyat sahnesi üzerine kurmuştur. Uzun kesilip kemiğin dışarı çıkarılması gerçekçi bir tiyatro sahnesi gibi önümüzdedir. Cerrahi müdahale yapılan kişinin cinsiyeti ve kimliği hakkında hiçbir belirti yer almaz. O kadın ya da erkek olmanın ötesinde hasta olarak yer almaktadır. Resimde yer alan tek kadın, resmin solunda yere çökmüş ve acı

içinde gözyaşlarını silmektedir. Elleriyle yüzünü kapatma hareketinden operasyonun onda yarattığı etki anlaşılmaktadır. Büyük olasılıkla hasta yakındır. Kadının bu haline karşın operasyonu yürütenler sakin ve yaptıkları işe büyük bir dikkatle yaklaşmaktadırlar. Ne yaptıklarından gayet emindirler. İçlerinden biri hastaya gazlı bezle eter vermekte, bir diğeri de istemsiz kasılmaları ve hareketleri önlemek amacıyla hastanın ayaklarını tutmaktadır. Cerrahi müdahale için gereken aletler resmin ön planına yerleştirilmiştir. Geri planda öğrenciler ilgi ile operasyonu izlemektedirler. Resmin odak noktası operasyondur. Resmin bir diğer önemli tarafı ise cerrahi müdahaleyi kanla birlikte betimlemesidir. Sergilendiği ilk yıllarda kana bulaşmış eller ve hastanın yatış pozisyonu ile izleyicide bu resim şok etkisi yaratmıştır” (İşyapar, 2009: 44).

Görsel 15: Thomas Eakins, “Agnew Kliniği”, 1889. (Sanal-2021)

“Agnew Kliniği, Amerikan tıp yüksek okullarının artan prestijini yansıtıyor. Bu resim Thomas Eakins’ın Gross Klinik resminden on dört yıl sonra yaptığı bir resimdir. Bu resimde Dr. David Hayes Agnew, meme kanseri olan bir hastayı gün ışığında kendi cerrahi tekniği ile ameliyat ettiği sırada betimlenmiştir. Dr. Agnew’in öğrencilerine ders anlatırken gösterildiği bu çalışmanın en çarpıcı özelliği, Gross’un Klinik’in bulunduğu zamana göre hijyen konusunda daha gelişmiş olmasıdır.

Gross Klinik'in aksine, doktorlar özel kıyafetler giymiş ve nispeten cerrahi prosedürler için ayrılmış bir odaya yerleştirilmiştir. Operasyon alanından sorumlu olmayan kimse yoktur. Bu fotoğrafta operasyonu yöneten kişi arka planda ve işlemi yapan doktorlar işlerini büyük bir bilimsel tavırla yapıyorlar. Işık kaynağı görünmüyor. Genç cerrahi ekip üyelerinden biri hastaya gazlı bez ile eter verirken, diğeri istemsiz kasılmaları önlemek için hastanın ellerini tutar. Hasta cerrahi müdahale pozisyonunda yatar ve izleyici ilk fotoğrafa göre daha sakin bir atmosfer olduğunu duyurur. İlk resimde ameliyathanede olan ve acıya çekilen kadın yerine, şimdi ameliyata tanık olan ve tıbbi sahnede yerini almış bir hemşire de görüyoruz. İlk resimden farklı olarak hastanın cinsel kimliği de belirtilmiştir. İzleyiciler önceki resmin aksine daha rahattırlar. Bu resimde Rembrandt'ın Dr. Tulp'un anatomi dersinden bir tabloyu hatırlıyormuş gibi öne eğilmiş ve büyük bir merakla operasyonu izleyen insanları görebiliriz. Bir önceki eserin arka planı ve belirsiz izleyicilerinden farklı olarak, burada öğrencileri kompozisyonun önemli bir parçası olarak görüyoruz. Sadece cerrahi prosedür gösterilmekle kalmıyor, aynı zamanda tıp öğrencilerinin de dahil olduğu zamanın tıbbi seviyesini açıklayan bir tablo gösteriliyor. Resim, öncekinden farklı olarak, şok etkisi yaratmaz. Ameliyatın kansız olması etkilidir. Görüntünün odağını belirleyen ışık, daha temiz ve steril bir ortam hissi de yaratır" (İşyapar, 2009: 45).

3.2.4. John Mahler Collier(1850-1934)

27 Ocak 1850'de Londra'da doğdu. John Mahler Collier'in Eton Koleji'nde eğitim gördüğü ve gençliğinde diplomat olmak istediği, bir süre Fransızca ve Almanca öğrenmek için yurt dışına gittiği bilinmektedir. Dışişleri Bakanlığı'nda kâtip olarak çalıştığı ve daha sonra Alma-Tadema ve Millais'in desteğiyle resme döndüğüne inanılmıştır (Emery ve Emery, 2005).

Görsel 16: John Maler Collier, “Ölüm Kararı”, 132 cm x 162 cm, Wolverhampton Sanat Galerisi ve Müzesi, İngiltere, 1908 (Sanal-2021).

“Aynı zamanda John Maler Collier modern yaşamın psikolojik trajedilerini çizmeye hususi merakı olan bir ressamdır ve öldüğü yıla kadar Royal Academy’de çeşitli temalarla sergi açmıştır” (Emery & Emery, 2005). “Ressamın 1908 yılında resmettiği Ölüm Kararı isimli çalışması da bu psikolojik trajedilerden birini ele almaktadır. Slade Okulu’nda Edward Poynter ile sanat eğitimi alan sanatçının eseri “Ölüm Kararı” eserin teması, bir doktorun hastasına hastalığının ölümcül olduğunu söylemesinin ne kadar zor olduğuyla ilgilidir” (Emery ve Emery, 2005). John Collier’in 1908 tarihinde yapmış olduğu çalışmasında, koyu ve yarı gölgeli tonları kullanarak olayın ciddiyetini vurgulamayı amaçlamıştır. Eserde iyi giyimli iki adam göze çarpar, soldaki sandalyede oturan doktor, ahşap bir masanın üzerinde açık tutmuş olduğu kitaba bakarak keyifsiz bir haberdan bahsedileceği tahmin edilmektedir. Doktor masasındaki mikroskop o dönem için oldukça dikkat çeken bir formdur ve aynı zamanda balgam veya sifiliz için bir kan testinin mikroskopla yapıldığını düşündürmüştür.

Görsel 17: John Maler Collier, “Albine’nin ölümü”, 137,2 x 182,9 cm, T.Ü.Y.B, Glasgow Museums Resource centre, 1898, (Sanal-2021).

3.2.5. John Lavery (1856-1941)

“1856'da Besfolt'ta doğmuştur. Üç yaşında yetim kalmış, İskoçya'da Glasgow'daki akrabalarıyla birlikte büyümüş ve ilk işini fotoğraf negatiflerine rötuş yaparak almıştır. Glasgow Sanat Okulu'na katılmasıyla ünlü olan Sir John Lavery, daha sonra Academie Julian'a katılmak için Paris'e gitmiştir. 1885'te Glasgow'a döndüğünde, açık hava manzaralarına olan Empresyonist düşkünlükleriyle tanınan bir grup ressam olan Glasgow Boys'un bir üyesi olmuştur. 1887'de Kraliçe Victoria'nın Glasgow Uluslararası Sergisine yaptığı resmi ziyaretleri tasvir etmesi için görevlendirilmiştir. Bu, kariyerini savaş ressamı olarak duyurmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında Savaş Ressamı olarak unvan alan Lavery, resimlerinde kampları ve mühimmatı yansıtmıştır. 1918'de şövalye ilan edilen sanatçı, 1921'de Kraliyet Akademisi'ne seçilmiştir. Eserleri, Ulster ve Belfast'taki önemli koleksiyonlarla birlikte dünya çapında birçok müze ve galeride bulunmuştur. Ayrıca sanatçı Winston Churchill ve Michael Collins'in portrelerinin de büyük tarihi öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Lavery'nin "renk ve desenin yeni güzelliklerini içerdiği" (Emery & Emery, 2005: 78) dediği savaş görüntülerinin, kendiliğinden gelişen bir tarzda ek bir çizgide evrimleştiğine inanılmıştır.

Görsel 18: John Lavery, “İlk Yaralı”, 1914-1915, (Sanal-2021).

“İlk Yaralı”, adlı eserde sanatçının Londra Hastanesi'nde olduğu bilinen bir koğuşı çok detaylı bir şekilde resmettiği görülmüştür. İttifak bayrağının bulunduğu eserde kapalı ve dağınık bir kompozisyon anlayışını benimsemiştir. Her yaralı askerin yatağının yanında bulunan küçük dolapların üzerinde vazolar içinde çiçekler bulunmaktadır. Resmin sağ ön tarafında pipo içen ve gazete okuyan bir erkek figürü yer almaktadır. Resimde perspektif anlayışını yansıtan sarı ve koyu tonların hâkim olduğu renkler görülmüştür. Yaralı askeri giydiren hemşire, tıbbi giysiler giymiş, geleneksel bir şapka takmış ve kahverengi eldivenler giymiştir. Cerrahi işlemler sırasında lastik eldiven kullanımı 20. yüzyılın yeniliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hemşirenin kullandığı küçük masanın üzerinde tıbbi aletler yatıyor ve biri mavi, diğeri turuncu sıvı içeren iki cam kap dikkat çekmiştir. Güneş ışığının camdan yansıdığını görmekteyiz.

Görsel 19: John Lavery, “Dişçi”, 99,5 x 76 cm, (Sanal-2021).

Lavery, odanın zenginliğini göstermek yerine, sahnenin doğru bir şekilde kaydedilmesini sağlamak için diş hekimi ve hastanın ayrıntılarına odaklanmıştır. Sanatçı doktorun profesyonelliğini izleyiciye hissettirmiş ve hastanın tedirginliğini yine izleyiciye çok güzel bir şekilde ifade etmiştir. Resimde kullanılan araç-gerecin dönemin bu konuda gelişmekte olduğunu göstermektedir. En dikkat çekici özelliği ise X-ray cihazı; O zamanlar radyografi henüz emekleme aşamasındaydı ve sunulan X-ray makinesi yeni ve pahalı bir ekipman olarak kabul edilmiştir. Gösterilen diş hekimi Conrad Ackner, 1913'te Guyâ Hastanesi'ne ilk diş radyografisi uzmanı olarak atanmıştır. Lavery klinik ortamdan korkmamış ve Birinci Dünya Savaşı sırasında resmi bir savaş sanatçısı unvanına ulaşmıştır (<https://www.artfund.org/supporting-museums/art-weve-helped-buy/artwork/11649/the-dentist-2011-sir-john-lavery>, Sanal, 2021).

3.2.6. Edvard Munch (1863-1944)

Melankoli ve ölüm gibi karanlık olguları resimlerine dahil eden Munch, 12 Aralık 1863'te Loten'de bir çiftlikte beş çocuktan ikincisi olarak dünyaya geldi. Beş yaşındayken babasından 20 yaş küçük olan annesi, on dört yaşındayken 1877'de

ablası Sophie ve birkaç yıl sonra doktor olan 30 yaşındaki erkek kardeşi Peter Andreas veremden ölmüştür. Bu durum Norveçli sanatçının ruhsal durumunu etkilemiş ve yaptığı resimlere de yansımıştır. Annesini ve ablasını küçük yaşta kaybeden Munch, doktor babasıyla birlikte yaşamaya başladı. Sanatçının babası Christian Munch'ın askeri bir doktor olduğu, çalışmaları nedeniyle yoksul evleri ziyaret ettiği ve acı çeken insanlardan çok etkilendiği görülmüştür. Munch, 1908'de sinir krizi nedeniyle hastaneye kaldırılmış ve tedavi edilmiştir. Tedaviden sonra iyileşme gösteren Munch, çalışmalarında daha az hüzünlü içerik boyamaya başlamıştır. Buna rağmen, melankoli, hayatının geri kalanında yarattığı eserlerde her zaman mevcut olmuştur. Sanatçı, Oslo Teknik koleji'nde bir yıl okuduktan sonra resim tutkusu nedeniyle Sanat ve Zanaat Okulu'na girdi.

“"Hasta Çocuk" adlı eseri, sanatçının hastalık ve ölüm konulu en bilinen eseridir. Munch, en iyi resimlerinden bazılarını kız kardeşi Sophie'nin hastalığına ve ölümüne adadı. "Hasta Çocuk" eseri ile Munch, kız kardeşi Sophie'nin tedavi edilemez hastalığının anısına hissettiği duyguyu ifade etmek istemiştir” (Karkabi, Castel, 2007: 419).

Sanatçı bu eserinde annesi ve kız kardeşi Sophie'nin tüberkülozdan ölmesinden ilham almıştır. Çocuğun yanında, başı eğik ve çaresiz duran anne figürü için teyzesi Karen Bjölstad'ı model almıştır. Gri ve yeşil tonlarının hakim olduğu resimde eller resmin merkez noktasını olmuştur. Kızının elini tutan kadın, bu şekilde ona destek verdiğini biz izleyicilere hissettirmiştir. Ölüm-yaşam, umut ve umutsuzluğun birleşimi resme dramatik bir hava katmıştır.

Sanatçı, kurumuş boyayı kasıtlı olarak defalarca kazıyarak boyaya üç boyutlu bir etki vermiştir. İnsanın yalnızlığını ve acısını, varoluşun acısını ve depresyonunu psikolojik bir yoğunlukla tasvir etmiştir. Aşk, yaşam ve ölüm konularını işleyerek trajik çocukluk anılarını yansıtmıştır (Antmen, 2009).

Görsel 20: Edvard Munch, “Hasta Çocuk”, 1885-86, T.Ü.Y.B, Nasjonalgallerie, Oslo, (Sanal-2021).

Görsel 21: Edvard Munch, “Hasta Odasında Ölüm”, T.Ü.Y.B, 134,5x160 cm, Munch Museum, Oslo, Norveç, 1893, (Sanal-2021).

Eserde kız kardeşi Sophie'nin öldüğü günü tasvir eden sanatçı, sandalyede onu seyirciye sırtı dönük bir şekilde tasvir etmiştir. Resme bakıldığımızda figürlerin hiçbiri birbiri ile etkileşim halinde değil ve oldukça uzaktır. Munch burada Sophie'nin ruhunun bedeninden ayrılışını şeffaf bir silüet olarak resmetmiş ve yas sürecini göstermek istemiştir.

“Munch, ölümü, hayatta kalanlarda özel duygular olarak ölümsüzleştirilen duygusal bir yokluk veya boşluk olarak ifade etmeyi düşünmüştür” (Museum of Modern Art, 1979: 44).

3.2.7. Ernest Board (1877-1934)

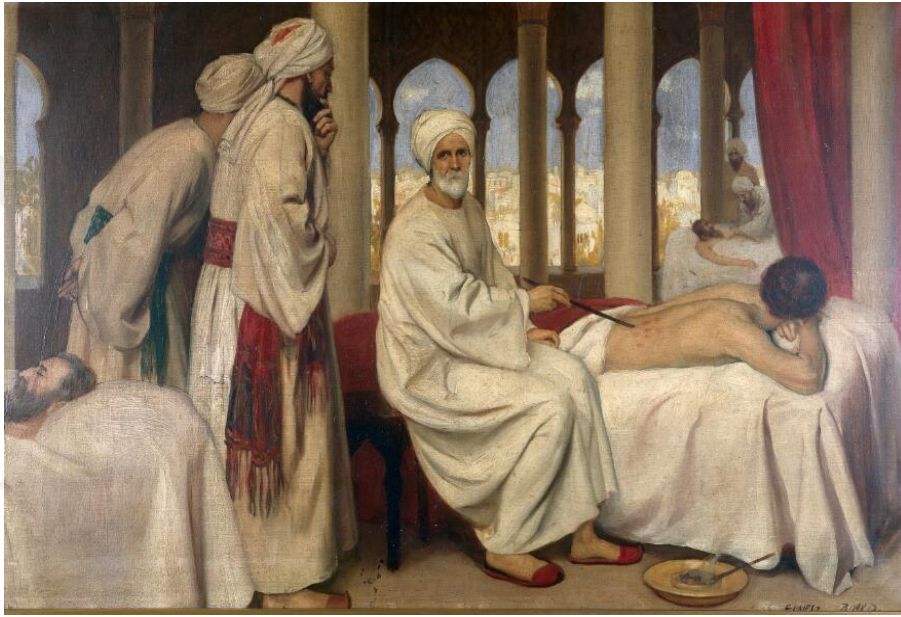
“İngiltere'nin ülkelerinden biri olan Worcester'da doğan İngiliz ressam, Royal College of Art ve Royal Academy'de eğitim görmüştür. Ernest Board, akademide birçok sergi açtı ve burada tarihi olaylara ve tarihteki ünlü şahsiyetlerin portrelerine derinlemesine inen özel çalışmalar yapmıştır” (Emery ve Emery, 2005).

Görsel 22: Ernest Board, 1846, Eterin İlk Kez Anestezi Olarak Diş Ameliyatında Kullanılması, (Sanal-2021).

Ernest Board, diş cerrahisinde anestezi olarak eterin ilk kullanımını temsil etmiş ve çalışmanın merkezine hasta ve doktor figürünü yerleştirmiştir. Koyu tonların hâkim olduğu resmin ön ve arka planında yer alan izleyiciler merakla süreci takip etmişlerdir. Hasta ve doktor resmin odak merkezine ışık ile dikkat çekmektedir. Hasta, gözleri kapalı, rahat ve yarı yatar pozisyonda oturmuştur. Doktor eterli kumaşı hastanın burnu ve ağzının üzerinde tutmaktadır. Yapılacak olan işlem için yeterli koşulları oluşturmaya çalışılmıştır. Doktorun hemen arkasında bulunan masa üzerinde dönem içinde kullanılan aletler yer almaktadır. Hastanın yanında hemen ağzını temizleyebilmesi için bir bardak su ve bir adet kap yer almaktadır.

“Eterin ilk kez 1846'da William Thomas Green Morton (1819-1868) tarafından çürük bir dişi çıkarmak için kullanıldığı bilinmektedir” (Güntöre, 2005: 140). “Anestezi, Yunanca kökenli kelime, duyarsız anlamına gelir. 20. yüzyılın başlarında doğal olarak görülen ve solunum yoluyla elde edilen genel anesteziye birçok yeni yöntem eklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra anestezi kavramında köklü değişiklikler olmuştur. Anestezinin ortaya çıkmasıyla birlikte cerrahi, tıbbi görüntüler eserler arasında popülerlik kazanmaya başlamıştır” (Aris, 2006: 73).

Görsel 23: Ernest Board, Albucasis Cordova Hastanesinde Hastanın Kabarcıklarını Kazıyor, (Sanal-2021).

Bir hastane ortamının görüldüğü resimde, diğer hastalar ve onlarla ilgilenen kişilerin olduğu görülmektedir. Hastane olduğu düşünülen yer için uygun koşullar sağlanmaya çalışılmış ve hastaların mahremiyetleri perdeler ile korunmuştur. Doktorların giyimi ve kullandıkları aletler dönemin tıbbi donanımı hakkında bilgi vermektedir.

3.2.8. Pablo Picasso (1881-1973)

“Pablo Picasso kariyerinin henüz erken dönem çalışmalarında sanatçı olan babasının da yönlendirmesiyle manzara, günlük yaşam ve geleneksel portreler konulu eserler üretmiştir. Picasso'nun on altı yaşında iken resmettiği “Bilim ve

Hayırseverlik” isimli eseri, babasının bu yöndeki etkisini açıkça göstermiştir (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5063546>, Sanal, 2021).

Görsel 24: Pablo Picasso, “Bilim ve Hayırseverlik”, 1897, T.Ü.Y.B, 197 x 249.5 cm, Museu Picasso, Barselona, İspanya, (Sanal-2021).

Eserde, “doktorun profesyonel otoritesinin temelini oluşturan zamana özgü bir motif hissedilmektedir. Eserde dikey form olarak kapı ve pencere kullanılırken yatay form ile dengeyi sağlayan yatak resmedilmiştir. 4 figürün yer aldığı eserde açık kompozisyon uygulanmıştır. Bu sahnede doktor sakince elindeki saat ile hastanın nabzını kontrol etmektedir. Rahibe hastaya empati, ilgi ve desteği ile yardımsever bir tavır sergilemektedir. Doktorun hasta için bariz bir mesafede olduğu görülmektedir. Çok az tedavinin mevcut olduğu bir zamanda doktorun toplumdaki prestijini gösteren bir giyim de göze çarpmaktadır. Ortam oldukça kasvetli ve hastalığın rehaveti bulunan ortamı kaplamış görünmektedir.

3.2.9. Frida Kahlo (1907-1954)

17 Eylül 1925'te geçirdiği tramvay kazası, aylarca yatalak kalmasına neden olmuş ve hayatının geri kalanında yarı hasta olan Kahlo resim yapmaya başlamıştır.

“Hiç hayallerimi boyamadım, kendi gerçeğimi çizdim” sözleriyle hastalık ve kazalardan büyük zarar gören vücudunu tüm gerçekliği ile resmetmiştir.

“Tıp okumak istedi, ancak bu arzusunu yerine getirememiştir. Otobiyografi, hikayeler ve sembollerle örülmüş otoportreler yapmış ve Meksika'nın en ünlü ressamı Diego Rivera ile büyük bir aşk yaşamıştır. Ülkesinin popüler sanatından etkilenmiş ve kendine has bir üslup geliştirmiştir. Hem gerçek hem de fantastik ve sürrealist öğeler içeren eseri André Breton'un yardımıyla 1939'da Paris'te sergilenmiştir” (Antmen, 2000: 39). Ancak kendisini hiçbir zaman sürrealist bir ressam olarak görmediğini söylemiştir.

“Kendi vücudunun cerrahı olan Kahlo, eserlerinde onu parçalara ayırmış, analiz etmiş ve her eserine farklı anlamlar yüklemiştir. Bedeni, sanatının merkezinde yer alarak, beden üzerinden toplumsal kimliğin oluşumunu, cinsiyet kısıtlamalarını, kadın bedeni ve temsillerini sanatsal bağlamda sorgulamış ve tersine çevrilmiş haliyle halka sunmuştur” (Barson, 2006: 80).

Görsel 25: Frida Kahlo “Henry Ford Hastanesi”, 30,5x38 cm, Meksika, 1932, (Sanal-2021).

Resimde merkez noktasında bulunan yatak dikkat çekmektedir. Yatağın demir kısmına kazadan sonra tedavi gördüğü hastanenin adı yer almaktadır. Havada asılı duran salyangoz, yerde duran çiçek ve fetüs, kalça kemiği ve metal nesneyi kendi göbeğinden çıkan kordonlarla kendisine bağladığı görülmektedir. Resmin arka planında bir şehir görüntüsü de yer almaktadır. Yüz detayları ve kaşlarının biçiminden yataktaki kadının Frida'nın kendisi olduğunu anlamaktayız. Karnı şiş olan Frida'nın gözleri yaşlı ve belden aşağısı kan içerisinde resmedilmiştir. Bu görüntü Frida'nın kaybettiği bebeğini de resme dahil ettiğini göstermektedir.

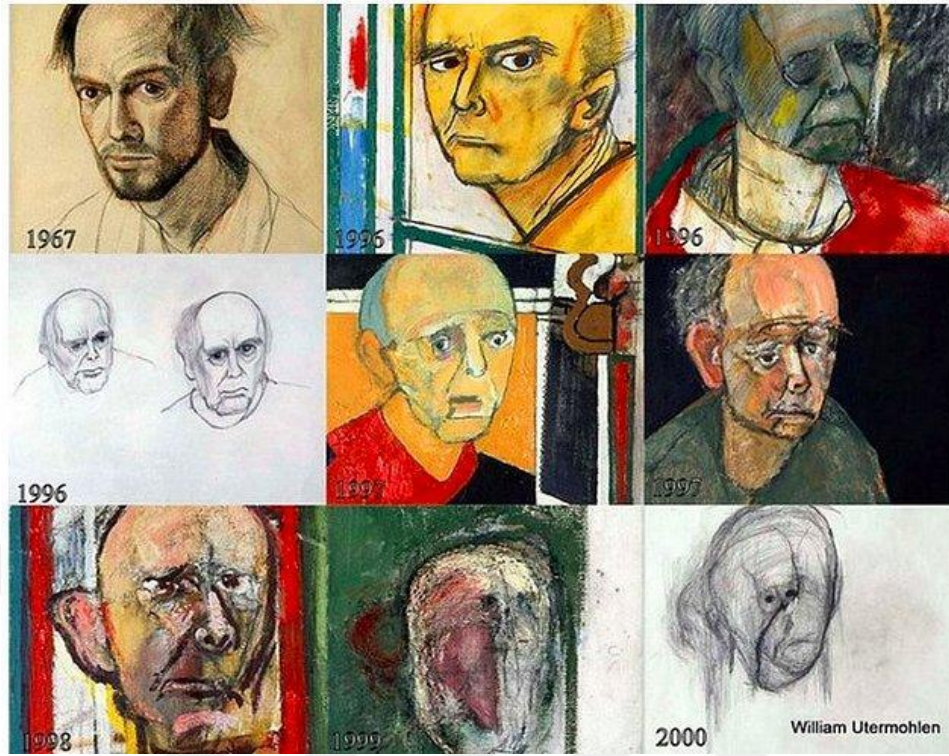
Görsel 26: Frida Kahlo, Hemşire ve Ben, M.Ü.Y.B, Meksika, 1937, (Sanal-2021).

Kendi çocukluğunu tasvir etmiş olduğu “Hemşire ve Ben” (1937) adlı oto porte eserinde Frida'nın yerli süt hemşiresi tarafından emzirilmesi resmedilmiştir. Figürün sol göğsünün iç yapısının betimlenmesi dikkat çekmektedir. Frida ve hemşire arasındaki ilişki soğuk ve mesafelidir. Sanatçı deri altındaki iç dokuyu kendi yorumuyla resmetmiştir. Diğer göğsü ise birkaç damla akan sütle göstermektedir. Arka planda sağ yaprağın damarlarının detaylı olarak gösterildiğini görmekteyiz. İncir yaprağının iç kısmının da sütlü bir sıvıya sahip olması ile hemşirenin göğsündeki sütü ilişkilendirdiğini söyleyebiliriz. Sanatçının diğer eserlerinde olduğu gibi, iç bedeninin analizi ve iç organların resmedilmesi, onun iç bedene ilgi duyduğunu göstermektedir.

Sanatçının resimlerinde sıklıkla kullandığı beden unsurlarından biri de kalptir. Katolikliğin sembollerinden biri olan kanayan kalbin Aztek kültüründe kurban törenleriyle yakından ilgili bir sembol olduğu görülmektedir. İlk bakışta akan kan fiziksel şiddet ve acıya neden olur. Kahlo'nun eserinde kan, İsa'nın kurban edilmesiyle elde edilen yaşamı, kurtuluşu ve şehitliği simgelemektedir (Barson, 2006). “Aynı zamanda kan, Azteklerin kanın yaşamın kaynağı ve varoluş gücünün temeli olduğu inancını ifade ettiğini göstermiştir. Onun renk anlayışında macenta kanı temsil eder. Kahlo tutkulu bir milliyetçiydi ve Meksika kültürüyle güçlü bir bağ hissetmişti” (Little, 2009: 31). Siyasi inançları, kültürel mirası ve acı odağı, her daim resim çalışmalarının ayırt edici özelliği olmuştur. Eleştirmenler Kahlo’nun sanat hayatı boyunca, acısını dışa vurmaya çalıştığına inanmışlardır.

3.2.10. William Utermohlen (1933-2000)

“William Utermohlen, kendi hastalığını çarpıcı bir şekilde ele alan sanatçılardan biridir. 1995 yılında Alzheimer teşhisi konulan Utermohlen, bu süreden sonra ölümüne kadar sadece kendi portresini çizerek hastalığın kendindeki etkisini anlamaya çalışmıştır” (Bordin & D'Ambrosio, 2010: 136).

Görsel 27: William Utermohlen, Alzheimer teşhisinden sonra otoportre çizimleri, (Sanal-2021).

Sanatçının hastalıktan sonra her yıl çizdiği oto portrelerinde, hastalığın sanatçının algısında yarattığı tahribat yakından görülebilmektedir. Zaman içerisinde, zaman ve mekân algısını yitiren sanatçı, cisimleri ve kendi bedeninin formunu unutmaya başlamıştır. Sanatçının son yıllardaki çalışmaları dikkatle incelendiğinde, yüzün olması gereken formdan uzak biçimde çizildiği görülmektedir. Gözler, ağız ve burun simetrik çizilememiştir. Sanatçının 2000 yılındaki son resminde, artık kendi şeklini tamamen unuttuğu görülmektedir. Bu çalışmada sadece yuvarlak bir kafa biçimi görünmektedir. Bunun dışında hiçbir detay çizilememiştir. Artık sanatçının kendilik algısının tamamen yitirildiği görülmektedir. William Utermohlen, AD teşhisini 61 yaşında, depresyon ve bilişsel bozukluktan şüphelenilen bir nöroloğa sevk edildiğinde konulmuştur.

Hastalığın semptomları dört yıl önce başlamıştı; kravatını bağlamada, günlük olaylarla ilgili hafızada başarısızlıklar, yazma becerilerinde gerileme, depresif ruh hali ve sosyal geri çekilme gibi belirtiler ortaya çıkmaktadır. Nörolojik muayenede orta derecede genel bilişsel bozulma (özellikle soyut bileşen etkinliklerinde), işitsel bellekte ve sözcüklerin geri kazanılmasında eksiklikler, matematiksel hesaplamaları

gerçekleştirmede güçlükler ve görsel-uzaysal ve görsel algısallıklarda düşüş saptanmaktadır. Frontal lob değerlendirme testlerindeki performansı da tatmin edici olmamıştır.

3.2.11. Henry Tonks (1862-1937)

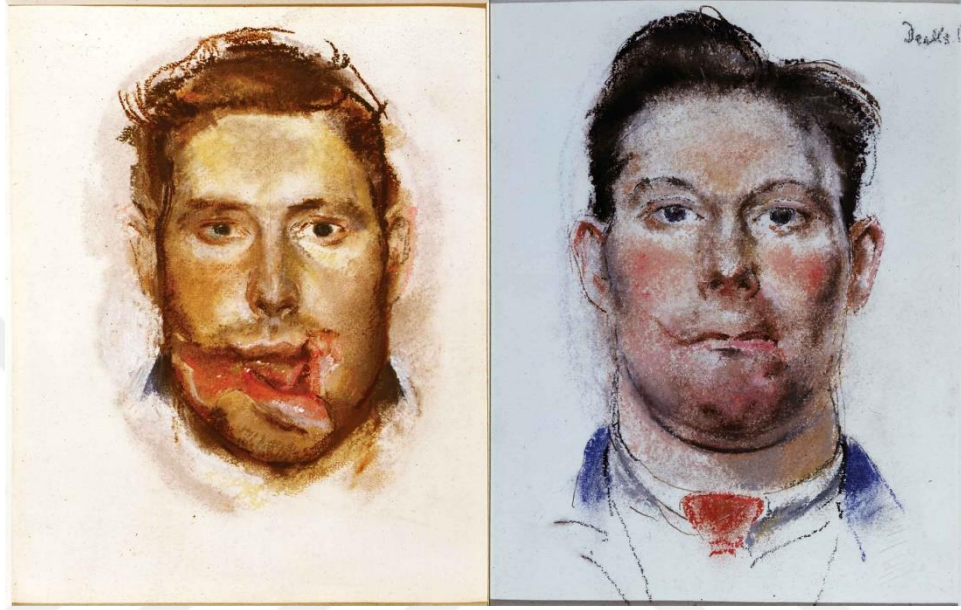
“Henry Tonks İngiltere, Solihull’da doğdu ve 16 yaşındayken fazla düşünmeden tıp alanında kariyer yapmaya karar vermiştir” (Biernoff, 2010: 25). “Royal Sussex County'deki Brighton Hastanesi'nin öğrencisi olmuş, ardından Brighton'dan ayrılmış ve 1881'den 1886'ya kadar Londra Hastanesine bağlı olan Tıp Koleji'nde eğitim almıştır. Bu hastaneden sorumlu olan Frederick Treves, kısa süre sonra bu genç öğrencinin sürekli diseksiyonlar çizdiğini fark etmiştir” (Barts and The London Chronicle, 2004: 18). Cerrahiye olan ilgisi Frederick Treves tarafından teşvik edildi ve cerrah olmaya karar vermiştir. Tonks 1888'de final sınavlarını geçtikten sonra Kraliyet Cerrahlar Koleji'ne üye olmuştur.

“1888'de Kraliyet Cerrahlar Koleji'nde ihtisasını tamamladı ve bir süre Kraliyet Hastanesi'nde çalışmıştır. Tıp okudu, ancak sanatla daha çok ilgilenen Tonks bu ilgiyi sadece bir heves olarak göremedi ve bir süre sonra sanatı cerrahiye tercih etmiştir. 1882 ve 1892'de Westminster Sanat Okulu'nda ressam Frederick Brown'un yanında çalışmıştır. Frederick Brown, Slade Okulu'nun başına atandığında, Tonks'u asistanı olarak onunla gelmeye davet etmiştir” (Barts and The London Chronicle, 2004: 18). “Brown'ın asistanı olan Tonks, 1918'de profesör olmuştur. Tonks artık daha az ameliyat yapıyor ve ev sahiplerini, misafirlerini ve hastalarını resmetmeye daha fazla zaman harcıyor ve bazen Slade'de ders vermeye devam etmiştir.

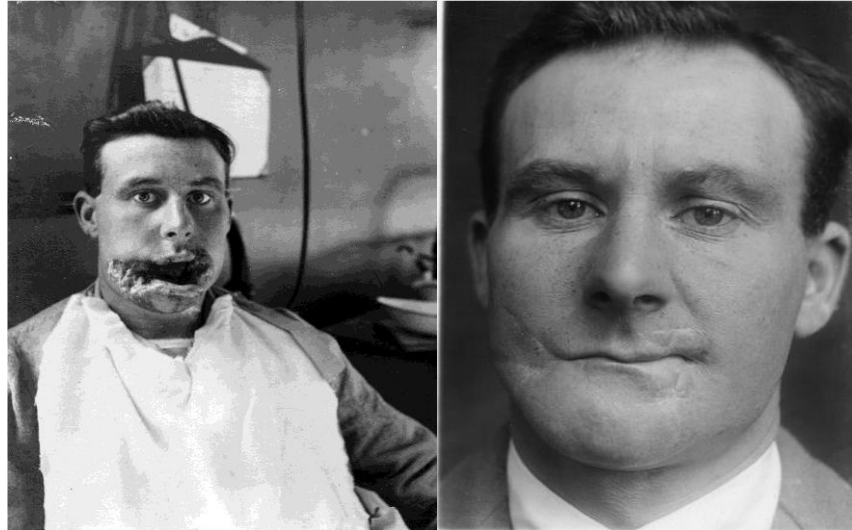
Savaş sırasında Sidcup'taki Hastanede Harold Gillies ile çalışmaya devam etti ve burada daha sonra diş hekimi ve cerrah olan Kelsey Fry ile arkadaş oldu ve her iki savaşta da önden dönerek seçkin bir ağız cerrahı olmuştur” (Barts and The London Chronicle, 2004: 19).

Tonks'un yeteneğini gözlemleyen Gillies, yaralı askerler için plastik cerrahisinin aşamalarının pastel boya ile ayrıntılı çizimler yaparak kayıtlarını

tutmasını istemiştir. 1916 ve 1917’de, sanatçı ve eski cerrah Henry Tonks, Harold Gillies yönetiminde yüz cerrahisi için Queen’s Hastanesine gönderilen yaralı askerlerin pastel çizimlerini yapmaya devam etmiştir (Biernoff, 2010).

Görsel 28: Henry Tonks, Yaralı Bir Askerin Tedavi Öncesi ve Sonrası Yapılan Portresi, 1916-1917, (Sanal-2021).

Görsel 29: Hastanın Ameliyat Öncesi ve Sonrası Fotoğrafları 1916-1917, (Sanal-2021).

“Avrupa’da savaş meydanlarında yaralıları tedavi etmek için kullanılan cerrahi el kitaplarında yer alan görüntüler, oluşturuldukları dönemi daha iyi yansıttığı

için tıp tarihinin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir” (Sarı, 2008: 36). “Savaş cerrahisinin önemli bir faaliyet alanı olduğu iyi bilinir ve genel olarak görsel imgeler, uğraştıkları zaman hakkında bilgi verir. Bazı durumlarda, yazılı tarihsel kaynaklardan toplanamayan bilgiler sağladıkları gösterilmiştir. Ceset ve yaralı çizimlerinde acı çeken askerleri betimleyen savaş ressamı Tonks, sanat alıcıları arasında insanlık için büyük sempati uyandıran tasarımlar yaratmıştır” (Emery ve Emery, 2005: 80).

“Tıbbi kayıtların dikkat çekici ve heyecan verici olduğunu belirten Biernoff, bunların yalnızca tarihi yazımsal soruları teşvik etmediğini, aynı zamanda bize empati, anlayış, merak ve sınırlamalarımıza maruz bıraktığını söylemiştir” (Biernoff, 2010: 25).

“Biernoff, Yüz yaralanmalarına ilişkin mevcut görüntüler ve belgeler, fiziksel ve psikolojik travmaya tanıklık ediyor, ancak aynı zamanda bedenlenmiş erkek öznelliği kültürel idealini şiddetle sarsmaktadır demiştir” (Biernoff, 2010: 31). Eşit ölçüde kişisel, deneysel ve sembolik olduğu vurgulanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

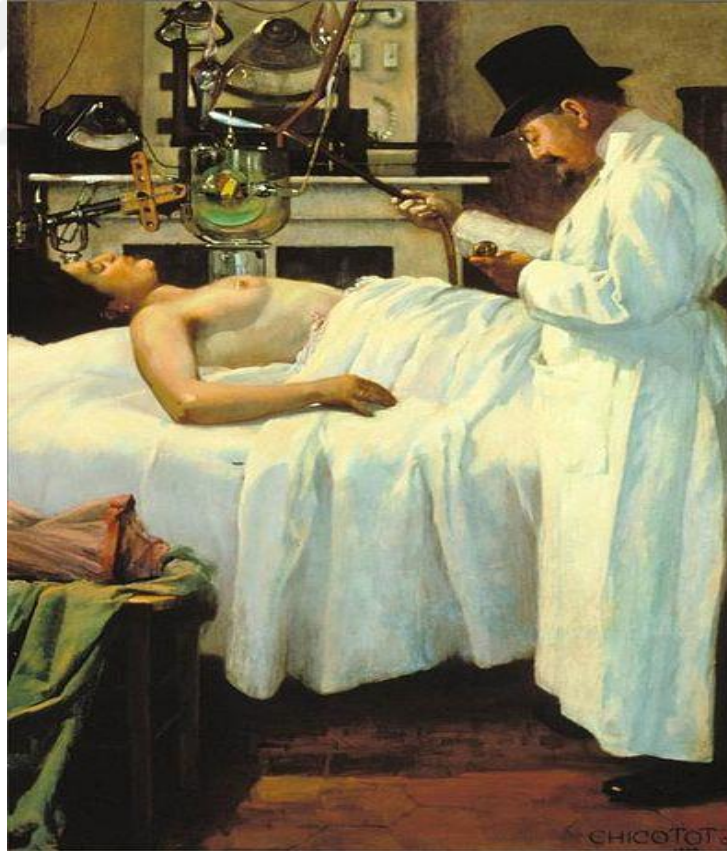
BULGULAR VE YORUM

4.1.Tıbbi Teknik Görüntülerden Yararlanan Yabancı ve Türk Sanatçılar

4.1.1.Tıbbi Teknik Görüntülerden Yararlanan Yabancı Sanatçılar

4.1.1.1. Georges-Alexandre Chicotot (1868-1921)

“Günümüz sanatında tıbbi bir öneme sahip olan X-ışınlarının yeri, son zamanlarda sanat uygulamalarında yoğun ve etkin bir şekilde kullanılmaya başlandıysa, Georges-Alexandre Chicotot'yu bu ışınları kendi çalışmasının konusu yapan sanatçı olarak kabul edebiliriz. Georges-Alexandre Chicotot, Paris'teki Güzel Sanatlar Okulunda okudu ve sonraki yıllarda ise tıp eğitimini tamamlamıştır” (Emry ve Emery, 2005: 74).

Görsel 30: Georges-Alexandre Chicotot, X-Işınları ile Kanser Tedavisi, Musee De l'Assistance Publique- Hopitaux De Paris, 1908, (Sanal-2021).

Bir radyolog olarak resimlerinde tıp ve sanatı birleştiren sanatçı “X-Işınlarıyla Kanseri Tedavisi” adlı eserinde esas konu olarak radyolojiyi vurgulamıştır. Uygulamayı yapan radyoloğa kendi portresini yapmıştır. Hastası göğüs kanseri olan kadını x-ışınları ile tedavi ederken betimlemiştir. Sanatçı kendisini doktor olarak betimlediği eserinde melon şapkası ile de ayrıca dikkat çekmektedir.

Görsel 31: Georges-Alexandre Chicotot, Tübaj, 1904, (Sanal-2021).

Chicotot'un bu eserinde yenilikçi tıbbi çalışmalarından biridir. 12 figürün bulunduğu eserde açık kompozisyon kullanılmıştır. Eserin geneline bakıldığında açık renkler hâkim olmuştur. Eserin merkezinde sandalyede oturan çocuk, doktor ve hemşire dikkat çekmektedir. Diğer figürler ayakta kalarak resimde dengeyi sağlamışlardır. Kanlı bir trakeostomiye önlemek için hasta çocuğa metal bir tüp ile entübasyon uygulanmaktadır. Beraberinde ortamda yer alan diğer doktorlar vakayı bir ders niteliğinde dikkatli bir şekilde izlediği görülmektedir. Ortamın steril bir hastane olduğu ve uygulanan bu yeni tedavi için yardımcı olan asistanın ilacı hazırladığı köşede dikkat çekmektedir.

4.1.1.2. Ahmed Mater (1979-)

“Resimlerinde x ışını görüntülerini konu edinen bir diğer isim Ahmed Mater’dir. Sanatçı Illuminations adını verdiği koleksiyonda mavi ve siyah röntgen görüntülerinden yararlanarak farklı kolaj çalışmaları yapmıştır” (Deveci, 2017: 2325-2339).

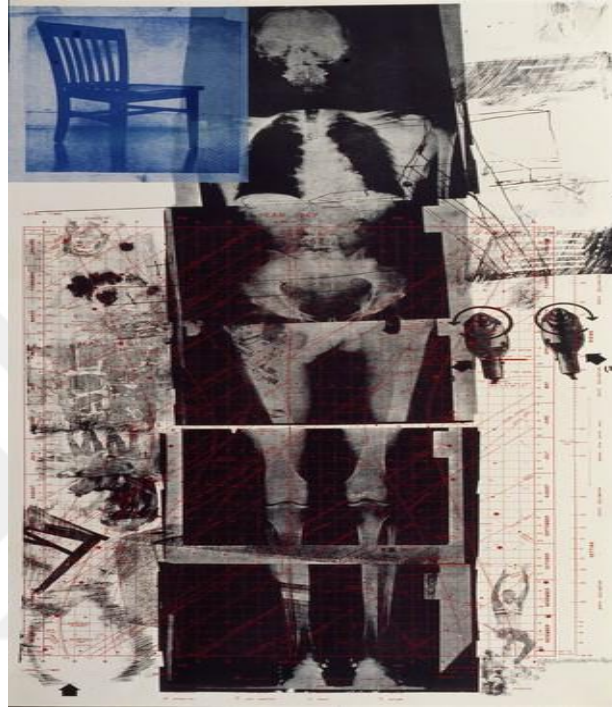

Görsel 32: Ahmed Mater, "X Ray Flim, British Museum Collection, 2003, (Sanal-2021).

Koyu renk bir arka planda kolaj niteliğinde yapılan eserde merkezde dikkat çeken altın rengi bir çerçeveye bulunmaktadır. Röntgen ışığının mavi rengini betimleyerek iskelet görüntüsü ve eserin üzerinde yer alan yazılarla bir bütünlük kazanmıştır. İskeletin göğüs kafesi kısmına gelen bölgede Kabe’nin ve bir minarenin çizimi yer almakta ve bir kısım grafik dağılımı bulunmaktadır. Yine eser üzerinde sol köşede DNA dizilimi çizilmiş ve sol alt köşede DNA dizilimi sembolleri ile yazılmıştır. Eserin sağ tarafında bir Kâbe çizimi daha yer almaktadır. Sarı, kırmızı ve mavi renk dengesi oluşmuştur. Sanatçının eser üzerinde kırmızı renk ile belli başlı bölgelere dikkat çekmek istediğini de söyleyebiliriz.

4.1.1.3. Robert Rauschenberg (1925-2008)

Çağdaş Amerikan sanatı içinde anılan Robert Rauschenberg, taş baskıdan resme fotoğraftan heykele kadar birçok farklı sanat dalında eserler vermiş çok yönlü bir sanatçıdır.

Görsel 33: Robert Rauschenber, Booster,1967, (Sanal-2021).

“1967 Sanatçının Booster isimli eseri, x-ışınları ile çekilmiş bir radyogramı kullandığı önemli çalışmalarından biridir. Bu çalışma taş baskı ile düzenlenmiş bir kâğıt üzerine radyogramların aralıklı olarak dizilmesi ile oluşturulmuştur. Çalışmada geometrik ve organik formlar bir arada kullanılmış bir oto portredir” (Birlik, 2015: 131). “Sanatçı eserin merkezine iskelet anatomisini yerleştirmiştir. Sol üst köşeye yerleştirmiş olduğu bir sandalye yer almaktadır. Sağ alt köşede bir basketbol oyuncusunun zıplama hareketindeki formu siluet şeklinde esere yerleştirmiştir. Bütün bir vücudun parça parça röntgenlerinin kullanıldığı çalışma, x-ışınlarının keşfedildiği dönemde Ludwig Zehnder tarafından yapılan kolajın tekrarı niteliğindedir” (Birlik, 2015: 131).

4.1.1.4. Laura Ferguson (1947-)

Skolyoz tanısı ile aynı zamanda yaşamının yönünü de tanımlayan Laura Ferguson, yaşamının nasıl bir şey olduğu üzerine düşünmeye çocuk yaşlarda bu hastalık tanısı konulunca başlamıştır. 1990'lı yıllarda gelen bir merak ile kendi bedenini incelemeye başlayan sanatçı, bu dönemde aynı zamanda anatomik çizimler yapmaya başlamıştır. Bedenine ait x-ray görüntülerini doktorlarla paylaşmanın, ona sanki bedenini de doktorlarla paylaşıyormuş gibi hissettirdiğini ifade etmiş, bu yüzden hep eksik hissettiğini ifade etmiştir (Ferguson, 2020). Bu eksiklik ancak kendi bedenine ait x-ray görüntüleri ile çalışmaya başladığında ortadan kalkmıştır.

Görsel 34: Laura Ferguson, Görünür İskeletle Figür, (Sanal-2021).

1994 Çalışmalarına kendi x-ray görüntüleri ve bedenini kullanarak başlayan sanatçı, sanat ve tıp arasındaki bağlantıyı anatomi ve radyoloji açısından ele almıştır. Eserin genelinde sıcak tonlar kullanılmıştır. Figürün sola doğru kıvrılmış olan bedeninin sağ omzundan aşağı doğru olan kısımdaki iskelet anatomisinde skolyoz tanısını işlemiştir. Daha sonraları çalışmalarına kadvralar üzerinde devam eden sanatçı, çizimlerinin gerçeklik vurgusuna dikkat çekmek için 2011 yılından itibaren

tomografi, röntgen ve MR görüntülerini de kullanmaya başlamış ve kendini ve sanatını bu şekilde ifade etmiştir.

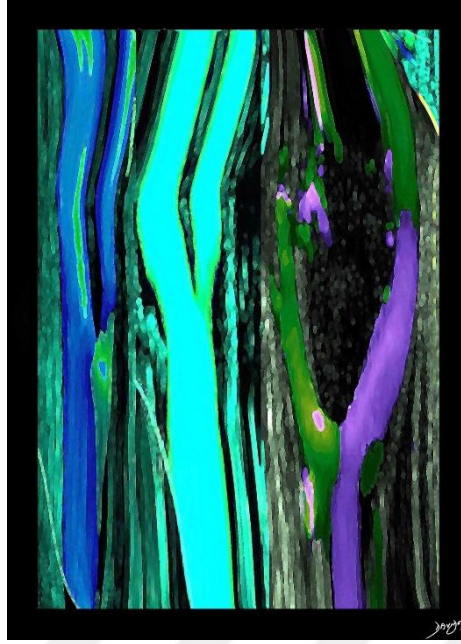

Görsel 35: Laura Ferguson, Gold Black Brain, 1990, (Sanal-2021).

“Bu resimde sanatçıya göre MR görüntülerinin çizgisel ve leke görüntüleri yüksek olduğu için bu onları aynı zamanda bir sanat eserine dönüştürülmeye elverişli kılmaktadır. Resimde görüldüğü gibi sanatçının çalışmalarında bir beynin MR görüntüsünün nasıl sanat eserine dönüştüğü görülmektedir. Resim sıcak renk tonlarında çalışılmıştır. Eserde beynin yumuşak dokusunun olduğu kısmı parlak bir ışık niteliğinde izleyiciye aktarmıştır diyebiliriz. Sanatçı, MR görüntülemenin daha çok içinde su barındıran yumuşak dokularda etkili olmasından dolayı beyin üzerine çalışmayı tercih etmiştir” (Birlik, 2015: 150).

4.1.1.5. Ashley Davidoff (1952-)

Ashley Davidoff, X-ray laboratuvarında kas yapılarının, fetüslerin ve organların çalışan görüntülerini toplar ve hepsini sanat objelerine dönüştürmüştür. Davioff'un eserlerini incelediğimizde oldukça farklı renkler kullanarak koyu bir arka planı aydınlatmaya çalışmaktadır. Ancak işlerinde parçalardan bir bütün oluşturmaya çalıştığı dinamik, renkli ve düzenli bir yapı dikkat çekmektedir.

Görsel 36: Ashley Davidoff, Karotis Arteri, 2008, (Sanal-2021).

Arka planı bütünüyle siyah olan çalışmanın ön planında mor, pembe, yeşil, turkuaz gibi çok canlı ve siyahla kontrast oluşturacak renkler kullanılmıştır. Ön plandaki bu renk kullanımı parçalı bir görünüm verse de arka plandaki karanlık bu parçaları bir bütünde toplamaktadır.

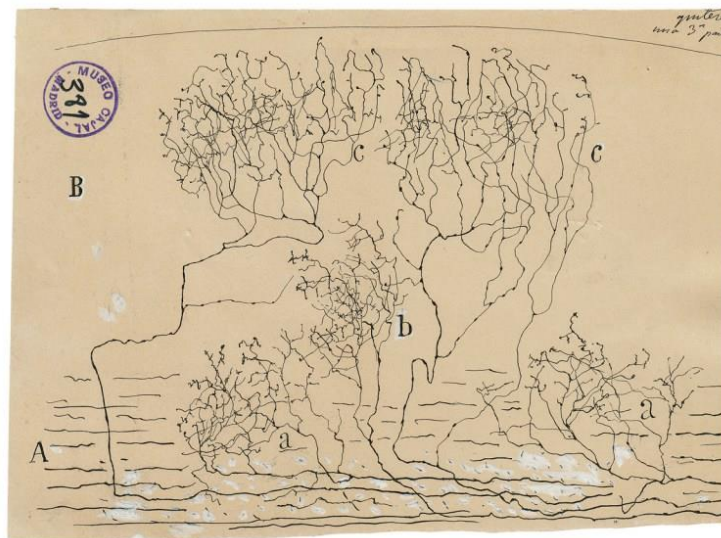
Görsel 37: Ashley Davidoff, Mavi Mutluluk Kuşu Ultrason, (Sanal-2021).

Çalışmalarında genel olarak ultrason görüntülerini parçalı hem de bütün olarak kullanmaktadır. Bu görüntüleri parçalı olarak kullandığı görüntülerde, parçalardan farklı bir bütüne ulaşmaya çalışmakta ve dolayısıyla farklı bir anlam ortaya koymaktadır. Resimde görüldüğü gibi çekilmiş olan ultrason görüntüsündeki leke dağılımında gördüğü, kurguladığı nesneleri ve canlıları kendi içinde içselleştirerek çalışmalarına yansıtmıştır. Burada da görmüş olduğu bir kuşu tasvir etmiş rahmin kutsallığını ve kuşun kutsallığını da yansıtmıştır.

Ashley Davidoff'un ultrason görüntüleri üzerinde yaptığı değişiklikler ile kazandırdığı sanatsal bakış önemlidir. Sanatçılar radyolojinin sunduğu imkanları değerlendirerek özgün ifadeler dünyası yaratmada öncü olmuşlardır (Birlik, 2015).

4.1.1.6. Santiago Ramon Y Cajal (1852-1934)

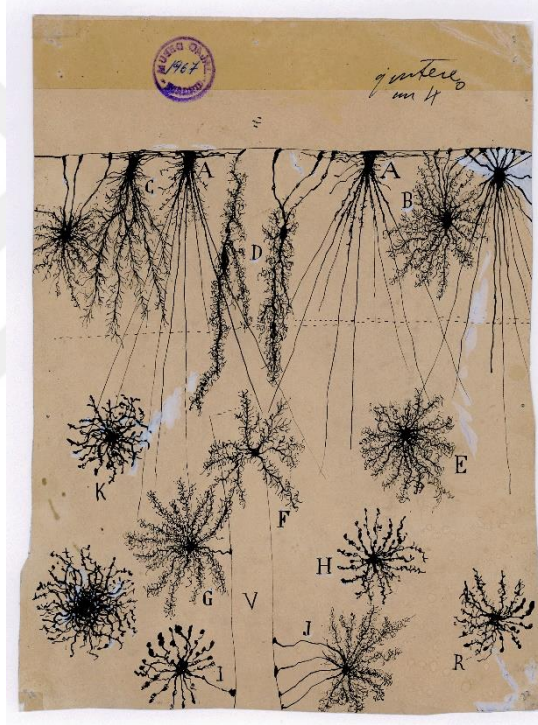
“Santiago Ramon Y Cajal, mikroskopta gördüğü görüntülerden etkilenerek onları çizimlerine aktaran önemli bilim adamlarından biridir. Sadece çizdiği resimlerle değil, tıp alanındaki başarısıyla da adını duyurmuş bir bilim adamı olan Cajal, 1852 yılında İspanya’da doğmuş ve Zaragoza Üniversitesi’nde tıp eğitimi almıştır” (Zergeroğlu & Nalçacı, 2015: 82). Modern sinir biliminin babası olarak bilinen Cajal’ın mikroskobu ve yaptığı çizimler, tıbbi araştırmasındaki en önemli iki aracı olmuştur (Smith, 2018).

Görsel 38: Santiago Ramon y Cajal, İnsan Beyinciğinde Purkinje Nöronları, 1899, (Sanal-2021).

“Cajal 1875 yılında aynı üniversitede anatomi asistanı olarak çalışmaya başlamış ve ilk defa burada canlı kurbağa ayağında kan akımını gözlemlemesiyle mikroskop ile tanışmıştır” (Zergeroğlu & Nalçacı, 2015: 82). Bu görüntülerden çok etkilenen Cajal, burada gördüklerini ayrıntılı bir biçimde çizmeye başlamıştır.

Sanatçı eserini oluştururken beyin sinir hücrelerini en ince ayrıntısına kadar incelemiş analiz etmiş ve çizimlerine aktarmıştır. Çalışmasında görüldüğü gibi sinir ve nöronların adeta ağaç köküne benzetmiştir. Her bir nöronun sinir uçlarını çalışmasına aktarmıştır.

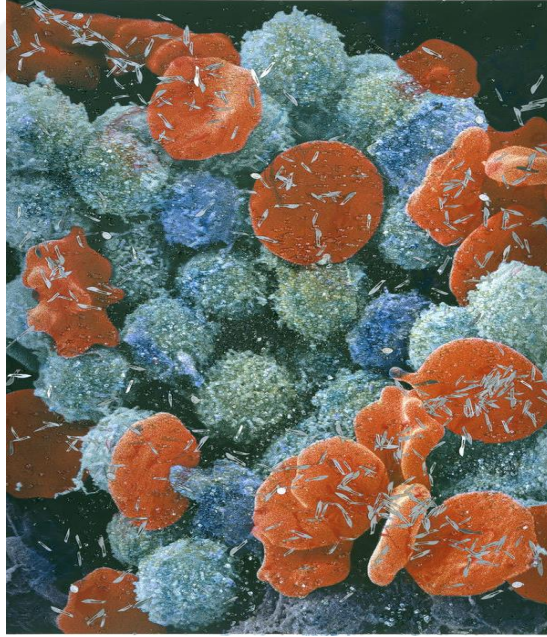
Görsel 39: Santiago Ramon y Cajal, Çocuk Serebral Korteksinin Glial Hücreleri, 1904, (Sanal-2021).

Çizimlerini çoğunlukla mürekkep ve kalem aracılığıyla yapan Cajal’ın çizimleri, basit ancak oldukça profesyoneldir. Cajal’ın hayatı boyunca 2900’ün üzerinde çizim yaptığı bilinmektedir (Smith, 2018). Beynin yapısını ağaçların ve ormanların yapısına benzeten sanatçı, bu düşüncesini çizimlerinde açıkça yansıttığı görülmektedir. Eserinde de yer alan hücreler doğanın parçası olan ağaç, bitki kökleri ve dallarını simgelemektedir.

4.1.1.7. Damien Hirst (1965-)

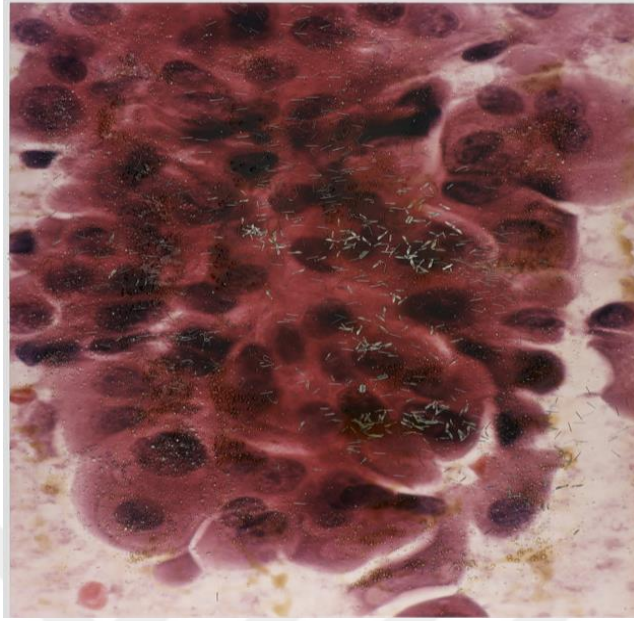
“Damien Hirst (1965) mikroskoptan aldığı görüntülerle çok ilginç resimler çizen ressamlardan biridir. 1965 yılında doğan Damien Hirst, güzel sanatlar eğitimi aldığı Goldsmith Üniversitesi’nden 1980’lerin sonunda mezun olmuştur” (Yılmaz, 2019: 578). “Genç Britanyalı Sanatçılar topluluğunun önde gelen sanatçılarından biri olan Damien Hirst çalışmalarında, arzu ve korku, hayat ve ölüm, mantık ve inanç, sevgi ve nefret gibi farklı kavramları konu edinmektedir” (Doğan, 2014: 67).

“Damien Hirst, neslinin en ünlü sanatçılarından biri olmuştur. Biyopsi görüntüleri, çeşitli kanser türlerinin ve diğer hastalıkların mikro yapısının temsillerinden oluşmuş ve renkler, bilimsel ve fotoğrafik kitaplıklardan alınmış ve ardından tuval üzerine serigrafi baskıları yapılmıştır. Başlıklar, her biyopsinin tam sayısal adıyla oluşturulmuştur” (Kilimci, 2018: 118).

Görsel 40: Biyopsi Serisi, “Leukaemia Kan Hücreleri, Elektron Mikroskop Taraması”1829x1219 mm, 2008, (Sanal-2021).

Sanatçının yapmış olduğu eserin yüzeyine daha ayrıntılı bir şekilde bakıldığında insan saçı, insan dişleri, olta kancaları ve neşter bıçakları gibi birçok görüntüden yararlanmış olduğu dikkat çekmektedir. Kullanılan mavi, turuncu, yeşil tonlarının kontrastlığı göze çarpmaktadır.

Görsel 41: Göğüs Kanseri Hücreleri, Light Micrology, 3600x2436 mm (Sanal-2021).

Sanatçı göğüs kanser hücrelerinin incelenip analiz edilmesi sonucu bu eserini oluşturmuştur. Eserin yüzeyinde dikkat çeken kırmızı bir renk tonunu tercih etmiş ve kırmızı rengin içinde belli belirsiz koyu renkte kanser hücrelerini izleyiciye aktarmıştır diyebiliriz.

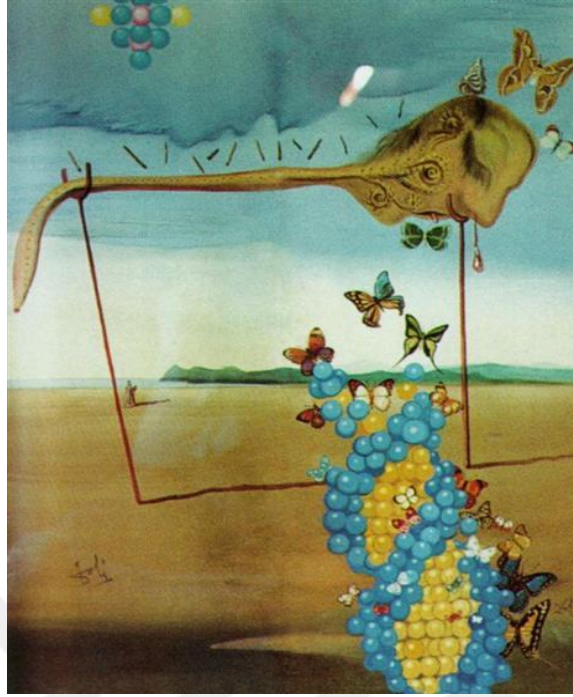
4.1.1.8. Salvador Dali (1904- 1989)

“Ünlü ressam Salvador Dali, hayatı boyunca bilimle ilgilenmiş, bilime olan bu ilgisini hem yazdığı makaleler ve basın demeçlerinde dillendirmiş hem de resimlerinde kullanmıştır. Dali’nin kişisel kütüphanesi onun bilime olan bu tutkusunu açıkça ortaya koymaktadır. Kütüphanesinde fizik, kuantum mekaniği, yaşamın kökenleri, evrim ve matematiğe ilişkin kitapların yanı sıra güncel bilim haberlerini takip etmek üzere abone olduğu çeşitli bilim dergileri olduğu görülmüştür” (Ruiz, 2010: 1). “Dali yaşadığı dönemin bilimsel gelişmelerini yakından takip ederken aynı zamanda o dönemde yaşanan siyasi ve güncel olaylardan da son derece etkilenmektedir. Dolayısıyla Dali’nin resimleri, bilimsel ve güncel olayları da yansıtmaktadır. Dali sürrealist bir ressamdır. Sürrealizm, Dada akımından ayrılan Andre Breton’un 1924 yılında yayınladığı manifesto ile ilk defa tanıtılmıştır” (Küçükler Daldaban, 2006: 23).

“Modern fizikten de etkilenen sürrealizm, fikirlerin, sanatsal yaratılışın ve eylemin bir hareketi, psişik otomatizmi, rüyaların dünyasına ve bilinçaltı dünyasına dayanan bir deneyim, Freud’un psikanaliziyle ilişkilendirilen bir dünyadır”(Ruiz,2010: 2).“Sürrealizmin amaçlarının açıklandığı ikinci manifesto, Dali’nin resimlerinin nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu anlamak açısından önemlidir: “Her şey, yaşam ve ölüm, gerçeklik ve hayal, geçmiş ve gelecek, söylenen ve söylenmeyen, alt ve üst olmak üzere mavi bir noktanın varlığına işaret eder. Gerçeküstü etkinin amacı, bu noktayı tek başına düzeltmeyi ummaktır ve başka bir amaç arayan herkes çabalarını boşa harcamış olur” (Passeron, 1982: 35).

“Sanatçının atom bombasından etkilenerek resimlerini şekillendirdiği 1940-1948 periyoduna kadar Freud’un psikanalitik çalışmalarından etkilenerek rüyalar ve düşsel imge kurulumu üzerine çalışmalar üretmiştir. Ancak atom bombasının atılması, sanatçının ruh dünyasında ve resimlerinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bundan sonra atomun gücüne ve fiziksel dinamiklerine doğru çekilen Dali, sanat eserlerine adına nükleer mistisizm dediği bazı fiziksel bilgiler eklemiştir” (Dine, 2015: 128).

“Dali, nükleer mistisizm olarak adlandırdığı bu yeni anlatım formunu şu şekilde açıklamaktadır: 6 Ağustos 1945'teki atom patlaması sismik olarak beni vurdu. O zamandan beri atom benim en sevdiğim yansıma konum oldu. Bu dönemde boyanan manzaraların çoğu bu patlama haberlerinde duyduğum büyük korkuyu ifade ediyor” (Ruiz, 2010: 4).

Görsel 42: Salvador Dali, “Kelebekli Manzara”, 1957-1958, (Sanal-2021).

Resimlerinde kelekleri sıklıkla kullandığı görülen Dali’nin bu resminde, kelekler bir DNA molekülünü taşımaktadır. Sürrealist resimler çizen Dali’nin bu resminde, DNA molekülü açık bir biçimde görülürken sürrealist imgeler de bulunmaktadır. Dali için DNA molekülünün işlevi çok açıktır: DNA bize ölümsüzlüğü veren şeydir. Dali’ye göre, Tanrı’nın yasaları DNA içinde bulunan kalıtım yasaları ve RNA genetik kodu iletmekle görevli habercidir (Ruiz, 2010).

Eserde kullanmış olduğu mavi, sarı, pembe balonlar ile DNA molekülünü taşıyan kelekler görülmektedir. Resim açık kompozisyon olarak yapılmış ve dengeyi sağlamak adına DNA molekülünün bir kısmını sol üst köşeden devamı niteliğinde düşünülmüş olabilir. Yine eser içinde dengeyi sağlayacak pek çok sürrealist obje dikkat çekmektedir.

Görsel 43: Salvador Dali, Atlı Molekül Figürü, 1952, (Sanal-2021).

Eserde dikkat çeken daire formları moleküllere benzetilmiştir. Sanatçının uzun zamandır DNA ve kalıtım alanına olan ilgisi bu eserin de görülmektedir. Daire formları atın ve insanın anatomisini oluşturmaktadır. Atın ve insan anatomisinin hareketi birbiriyle senkronize şekilde ifade edilmiştir. Resmin sol alt köşesinde eserin küçük bir eskizi de yer almaktadır. Atın üzerinde yer alan insan figürünün mavi bir pelerin giydiği görülmektedir.

“Nature dergisinin 1953'te yayınlanan 171. bildirisinde Watson ve Crick'in DNA'nın yapısını açıklayan bir makalesini okuyan Dali, Crick'in eşi Odile'nin çizdiği çift sarmal ile "İşte! En önemli kanıt, Tanrı'nın var olduğudur. DNA merdiveni, Yakup'un İnsan ve Tanrı arasındaki genetik ve benzersiz bağlantıdır. Dali'nin bundan sonraki hayatı boyunca DNA yapısı çalışmalarında önemli bir yere sahip olmuştur” (Okutucu, 2014: 91).

4.1.1.9. Vassily Kandinsky (1866- 1944)

“4 Aralık 1866'da Moskova'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Kandinsky, hukuk okumuştur. Ancak 1896'da Estonya'daki Dorpat Üniversitesi'nde resim okumaya karar vermiştir” (Albekoğlu, 2015: 57). “Soyut resmin öncülerinden olan Kandinsky, temsili olmayan yani soyut olan sanat kavramını, sanatçının dış dünyaya ait tüm atıflardan kurtulmuş ruhsal bir sanat

biçimi bulma yönündeki “iç gerekliliğe” bağlayarak biçimlendirmiştir” (Fleming & Honour, 2016: 780). “Bir başka ifadeyle Kandinsky’e göre soyut sanat, “özgürlüğe kavuşmak, içsel zorunlulukla arınmak, daha yüksek gerçeklere ulaşmak, renk ve biçim gibi dış unsurlar tarafından uyarılan ruhsal titreşimleri duyabilmiştir” (Boztunalı, 2016: 107).

“Sanatın içsel bir gereklilikle sanatçının ruhundan yükselmesi ve doğaya ya da dünyaya ait tüm temsillerden, şekillerden ve atıflardan sıyrılması soyut sanatın aslıdır. Ancak bununla birlikte Kandinsky için kendi başlarına soyut biçim nitelikleri de temsili nitelikler kadar önemsizdir. Soyut biçim nitelikleri, ancak ve ancak sanatçının en dipteki duygularını gün yüzüne çıkardıkları ve dolayısıyla tam bir ruhsal gerçeklik yarattıkları sürece anlamlı hale gelmektedir” (Fleming & Honour, 2016: 780). “Soyut sanatta önemli olan biçim ve renklerin, herhangi bir atıfsal temsiliyeti olmadan, ruhani ve içsel kaynaklarla bir sanat eseri haline getirilmesidir. O halde soyut resmi diğer resimlerden ayıran en önemli özelliği, nesneleri çağrıştırıp çağrıştırmaması olmuştur” (Şener, 2010: 47). “Bu çerçevede duyguların gerçek ifadesini bulabilmesi için onlara yol gösteren içgüdü gibi primitif öğeler, sanatsal yaratının başlıca koşulu sayılmıştır” (Antmen, 2009: 81).

Görsel 44: W. Kandinsky, “*Birkaç Daire*”, 1926, 140x140 cm, T.Ü.Y.B, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York, (Sanal-2021).

Eserde görüldüğü üzere, sanatçı duygu dünyasını şekillendirirken geometrik formlardan yararlanmıştır. Soyut sanatta renk ve biçimlerin önemli olduğunu, tercih edilen renk ve formlardan görmekteyiz. Burada hislerini daire formuyla ifade eden sanatçının özellikle mavi, sarı ve kırmızının tonlarını yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Kandinsky'ye göre bazı renk ve biçimlerin birbirleriyle ilişkisi vardır: Örneğin, mavi bir daireye, kırmızı bir kareye ve sarı bir üçgene karşılık gelir. Bestelerinde kullandığı formları psikolojik bir bakış açısıyla ele alır. Onun için üçgen bir trompet sesi gibidir ve gerginliğin ifadesidir. Daire ise derinlik ifadesine en uygun şeklin yanı sıra birçok gerilim taşıyan basit bir şekildir.

“Meydan sakinliği çağrıştırmaktadır. Şekiller kadar renkleri de önemlidir, mavi ile sarı, yeşil ile kırmızı, siyah ile beyazın birbirini ittiğini anlatmıştır” (Şener, 2010: 61).

1934 yılından 1944 yılına kadar olan on yılı kapsayan dönem, Kandinsky'nin Biyomorfik Abstraksiyon dönemi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde sanatçı geometrik formlardan uzaklaşarak organik formlara ve soyut sanata yönelmiştir. Ancak sanatçı bu yönelimi soyut sanat değil, somut, katı, malzeme anlamına gelen somut sanat kavramıyla ifade etmeyi tercih etmiştir.

“Dali gibi atomun parçalanmasından güçlü bir şekilde etkilenen Kandinsky'nin bu dönemde yeni bir yaratıcılık aşamasına geçmesi şaşırtıcı değildir. Bu dönemde ilham kaynağı biyomorfik elementler, larva formları, mikroorganizmalar, embriyolojik ve zoolojik formlar ve küçük deniz canlıları gibi görünüyor” (Okutucu, 2014: 79).

Görsel 45: Vassily Kandinsky, Striped, 81× 100 cm, 1934, New York, Solomon R. Guggenheim Müzesi, (Sanal-2021).

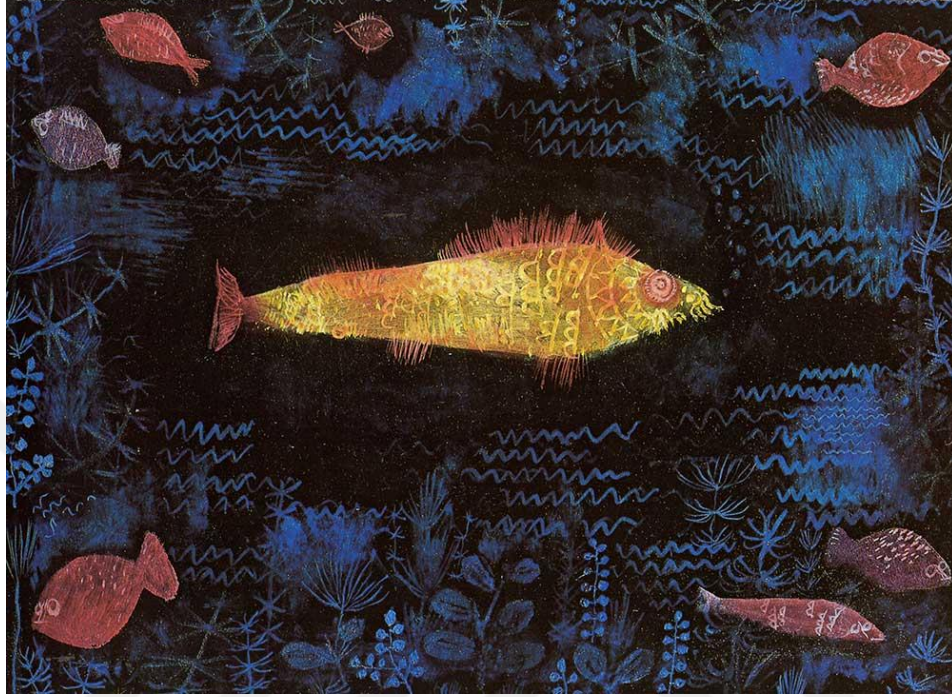
Eser sanatçının biyomorfik abstraksiyon olarak tanımlanan dönem içinde yaptığı çalışmalardan biridir. Burada larvamsı formların ve geometrik biçimlerin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Arka fon, sanatçının birbirini ittiğini düşündüğü siyah ve beyaz renklerle şeritler halinde resmedilmiştir. Böylece eserde bir ritim duygusu oluşturulmuştur. Siyah ve beyaz şeritlerin üzerine çizilen formlar mikroorganizmalarda bulunan formları anımsattığını söyleyebiliriz.

“Kandinsky’nin resminde yatay çizgiler soğuk ve düz, dikey çizgiler sıcak, güçlü ve sarı, dik açılar ise soğuk, kontrollü ve kırmızıdır” (Cumming, 2008: 359).

4.1.1.10. Paul Klee (1879- 1940)

“Küçük yaşta müzik eğitimi alan Paul Klee, 1879’da dünyaya gelmiştir. Müzikle bağını hiç koparmayan Klee, sonraları resme olan ilgisini keşfederek resim dersleri almaya başlamış ve kendini resimleriyle ifade etmeyi tercih etmiştir. Yaşamı boyunca gelişen modern sanat akımlarıyla yakından ilgilenen Klee’nin çalışmalarında Kübizm, Sürrealizm, Ekspresyonizm ve Soyut Sanat akımlarının etkisi görülmektedir” (Soylu & Çomak, 2018: 261). Bu çerçevede tüm bu sanat akımlarının neredeyse ortak noktası olarak, doğada gördüklerini tuvale aktarmak

yerine duygularıyla hareket ederek iç dünyasının sesini, rengini ve biçimini imgeleştirmeye çalışmıştır.

Görsel 46: Paul Klee, “*Altın Balık*”, 48,5 X 68,5 cm, 1925, (Sanal-2021).

Eserde siyah bir arka plan üzerine mavi renk ile yapılan çizimler ilk bakıldığında adeta bir mikroskop görüntüsünü tasvir etmektedir. Resmin odak noktasında ise altın gibi parlayan bir balık yer almaktadır. Mavi ve mor tonlarında kullanılan renklerle yapılan bitki çizimleri ve aynı boyutta tekrar eden çizgiler dalga görünümünü de çağrıştırmıştır da diyebiliriz. Paul Klee, sanatın bir son değil bir süreç olduğunu savunmuş ve eserlerinde bunu izleyiciye hissettirmiştir.

“Klee’ye göre sanatçı, objenin iç varlığını, kesitini, anatomisini, yaşamsal fonksiyonlarını irdeleyerek evren ile olan bağını keşfedecektir. Bu yüzden de sanatçının görüneni yansıtmadığını sadece onu görünür kıldığını vurgulamaktadır” (Tükel, 1997: 1025).

Görsel 47: Paul Klee, “*Sihirli Balık*”, 1925, Philadelphia Sanat Müzesi, (Sanal-2021).

“Kandinsky ile birlikte Bauhaus okulunda ders veren Paul Klee, burada verilen derslerden ve yapılan çalışmalardan da etkilenmiştir. Derslerde incelenen mikroskop ve x-ışını fotoğrafları, doğaya ve sanata bakış açısını derinden etkilemiştir” (Okutucu, 2014, s: 68). Soyut sanat yaratımlarının gerçekleşmesi yolunda, görüneni değil görünmeyeni ya da çıplak gözle görülemeyecek olanı resmetmek gerektiğini keşfetmiştir. Bazı resimlerinde figürlerin dağılımı, boyutları ve arka planın kullanımı ile ön plana çıkarılışları seyircide bir mikroskop görüntüsüne bakıyor olduğu hissini uyandırmaktadır. Sanatçının Sihirli Balık isimli çalışması, etkilendiği doğa ve deniz görüntülerinin mikroskobik bir fotoğrafı gibidir.

Sihirli Balık, sulu boya ve yağlı boya kullanılarak panel üzerine oluşturulmuştur. Hassas bir siyah yüzey, sanatçının siyah boyadaki tasarımları çizerek ve karalayarak ortaya çıkardığı bir renk alt tabakasını kaplamaktadır. Resmin ortasında, tuval üzerine bir kare müslin yapıştırılmıştır. Saat kulesinin tepesine uzanan uzun bir çapraz çizgi, bu ince perdeyi kaldıracakmış gibi hazırlanmaktadır. Deniz (balık), yeryüzü (çiçekler) ve galaksinin (ay ve gezegenler) unsurları birleştirilmiştir. Klee sanki yeryüzü, deniz ve gökyüzünün karmaşık bir hikâyesini tuvale aktarıyor ve onları romantik, gerçeküstü ve dışavurumcu bir ruh hâli içinde

resmediyor gibidir. Resme sıcak tonlar hakim görünürken mavi renk obje ve canlılarda dikkat çekmektedir. Galaksi olarak düşünülmüş olduğu varsayılan dairelerin kum saati formuna benzetilmesi izleyiciye zaman algısını hissettiriyor diyebiliriz.

4.1.1.11. Constance Jacobson (1951-)

Günümüz modern sanatçılarından Constance Jacobson, Amerika'daki Maryland Enstitüsü Sanat Koleji'nde sanat eğitimi almıştır (Jacobson, 2020). Yoğun kentsel gelişimin yaşam alanını çevreleyerek rahatsız edici bir kapalılık ve yoğunluk hissi yarattığını ifade eden Jacobson, bu sebeple son yıllarda yoğun olarak mikroskobik formlardan ilham alarak çalışmaya başlamıştır (Jacobson, 2020).

Görsel 48: Constance Jacobson, “Notochord”, Çini Mürekkebi, 44x30 cm, 2009 (Sanal-2021).

Sanatçının Notochord ismiyle bilinen çalışması, siyah ve beyaz tonlarından oluşmaktadır. Eser adını analiz ettiği iskelet sisteminin tıbbi adından almıştır. Eser iskelete benzer bir yapıyı anımsatmaktadır. Cajal'ın ağaca benzeyen çizimlerinde gördüğümüz kesitleri burada da görmekteyiz.

Notokord ya da Notokorda; kordatların (sırtipliklilerin) ilkel iskeletine denir. Bütün sırtipliklilerin embriyolarında, sırtta (dorsal) ortada, boyuna uzanan, segmentsiz ve bükülebilir sopa şeklinde bir uzantıdır.

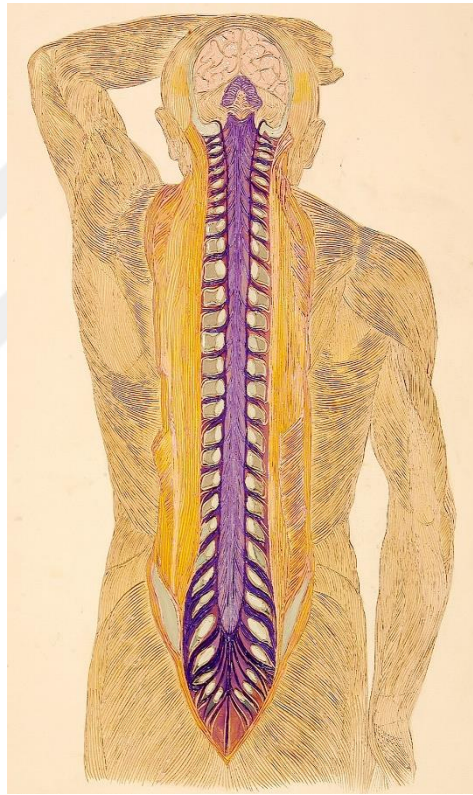
Görsel 49: Constance Jacobson, “Tome 20”, Suluboya, Hindistan mürekkebi, 44 x 30 cm, 2008(Sanal-2021)

Sanatçının “Tome” serisi, akıl sağlığı ve kaybolma korkusuyla doğrudan bağlantılı bir dönemden kalıntılar gibi görülebilmektedir. Sanatçının biyolojik bilimlere olan ilgisi biyoçeşitlilik üzerine ev araştırmaları ve bir ömür boyu doğayı gözlemlene deneyimlemesinden ortaya çıkmıştır. Beynin yapısının görünür olduğu çalışmada sarı ve siyah tonları kullanmıştır. Sanatçının diğer eserlerinde de görüldüğü gibi biyomorfik çalışmaları oldukça dikkat çekmektedir.

4.1.2.Tıbbi Teknik Görüntülerden Yararlanan Türk Sanatçılar

4.1.2.1.Lolita Asil (1964-)

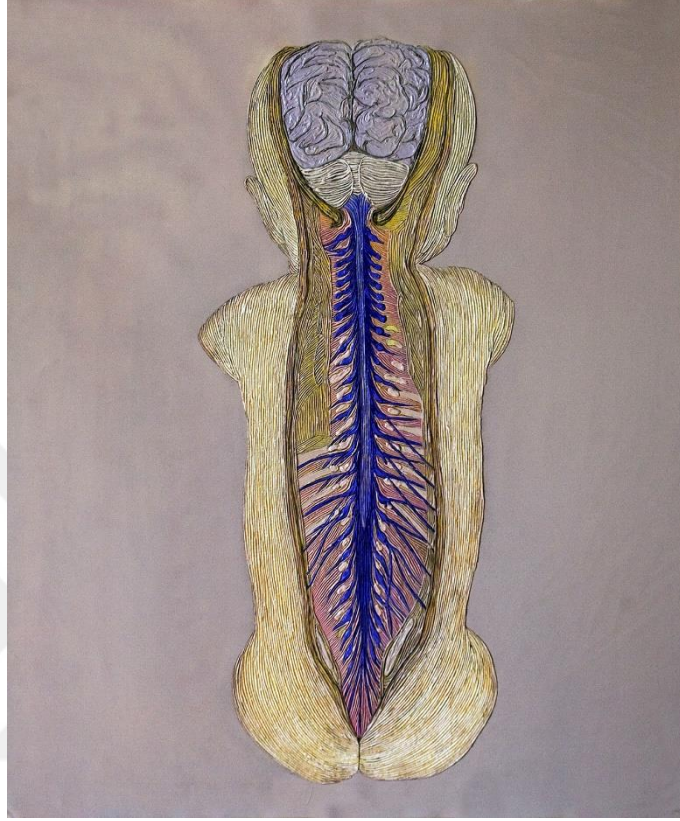
Mimar Sinan Resim Fakültesi'nden mezun olan ressam, insan vücudunun iç yapısını gözlemlemeye ve belirlemeye odaklanmıştır. "İnsan vücudu ve resim arasındaki ilişki" konulu tezi için Leanordo da Vinci'den ilham alan sanatçı yeni bir sanat anlayışı keşfetmiştir. Fizyoloji ve histoloji bilimlerinin ışığında çalışmalarını "Hücre-İnsan-Evren" boyutlarında gerçekleştirmiştir.

Görsel 50: Lolita Asil, Sonsuz Yaşam, 100x80 cm, Y.B, 2006(Sanal-2021)

Eseri analiz ederken dikkat çeken en önemli yönü tuval üzerindeki boyanın dokulu bir şekilde çalışılmış olmasıdır. Tuval üzerinde elinizi gezindirdiğiniz zaman bütün dokuları, kas yapısını, damarları hissedercesine bir izlenim vermektedir. Eserde sarı ve mor tonlarda birbirine kontrast olan renkler ile ele alınmıştır. Odak noktası mor renktedir. İzleyicinin dikkatini çeken kesit insan bedeninin omurgasından beyinciğe giden kısım olmuştur. İnsan bedeninin taramaları boya

katmanları ile yapılmış. Sanatçı bu çalışmasında ve diğer yaptığı çalışmalarında insan anatomisi için kadvraları inceleyerek analiz ederek çalışmıştır.

Görsel 51: Lolita Asil, Sonsuz Ömür, 100x80 cm, Y.B, 2006, (Sanal-2021).

Eserde bir çocuk bedeni konu edinmiştir. Sanatçı her zaman ki gibi insan bedeninin bir bütünden oluştuğunu dışını gördüğümüz şeyin içinde de ayrı bir yaşam olduğunu ifade etmiş ve bedeninin iç kısmının gizeminin yaşamını izleyiciye ifade etmeye çalışmıştır diyebiliriz. Eserlerinin genelinde olduğu gibi burada da dokulu bir şekilde boyayı kullanmıştır.

Asil, felsefi bir bağlamdan ziyade bilimsel bir bağlamda varlık ve varoluşun sırrıyla ilgilenmiştir. İşte tam da bu nokta ile ilgili olarak, göz ile mikroskop, duygu ile doku ve hücre, kozmik ile biyolojik arasındaki varlık geriliminin, beden ve ruh, tuvale duygusal bir boyut kazandırmıştır. Sanatçı, evrensel bir arzuyu veya hayal gücünü temel almıştır. Elbette bir şeye mikroskop altında bakmak, gördüğü görüntüyü aktarırken bir mutasyona neden olmuştur (Oktay, 2009).

Sanatçı vücudumuzu bir dizi "hücre, doku, organ ve sistemden oluşan bir mekanizma olarak tanımlamıştır. Her hücreyi, her dokuyu ve her organı bireysel işlevleriyle tanımlamıştır. Ele almış olduğu konuda aralarında iş birliği ve dayanışma olduğunu da ifade etmiştir. Herhangi bir organın diğerinden veya hepsinden daha önemli olduğunu söylemenin yanlış olduğunu, insanın hayatta kalması, vücut parçalarının tek tek izole edilmesi işlevlerine değil, toplam işleve dayandığını vurgulamıştır. İnsan yapısı anatomi bilimi ile ilgilenen birçok sanatçı veya bilim adamı, sadece çizim ve insan vücudunun dış görünüşünü önemsemekle kalmayıp zamanla insanın iç dünyasına da yönelmeye başlamışlar ve bu yönleriyle sanat ve bilimi geleceğe taşımada etkili olmuştur.

4.1.2.2. Ekin Deveci (1980-)

Ekin Deveci, 1980 yılında Karaman'da doğdu. İlköğrenimini Karaman, orta öğretimini Konya'da tamamladı. 1999 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Öğretmenliği Bölümünü kazanan Ekin Hanım adı geçen bölümün Mehmet Başbuğ atölyesinden 2003 yılında mezun oldu. Günümüzde Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ekin Deveci, resimlerine alternatif malzemeler kullanarak deneysel araştırmalar yürütmüştür. Sanatçı, yaşamın iç içe örülmüş dokuları olan masmavi tablolarda görünen bağlantıları ortaya çıkarmaya başlamıştır. Hücresel yapıların kemik ve dairesel formları, temsil ettikleri yaşamla toplumsal yaşamdaki kopukluklara yanıt aramıştır. Çalışmalarındaki komşu dokular, mavi ifadenin sessiz ve soğuk çılgınlıkları gibi duygulanımları uyandırır. Eserlerinde mavi rengi monokrom olarak kullanmıştır. Sanatçı eserlerinde dokular ve hücresel bağları insan anatomisinin sağlam yapısını temsil etmektedir ve bu yapıların röntgende görülebilmesi de ayrı bir heyecan kaynağı olmuştur.

Görsel 52: Ekin Deveci, “Vertebra”, 60X60 cm, T.Ü.K.T, 2015, (Sanal-2021).

Eserde mavi renk monokrom olarak kullanılmıştır. Karışık teknik ile yapılan çalışma da kullanılan mavi renk izleyiciye ilk olarak röntgenin hafızamıza yer ettiği görüntüyü hatırlatmaktadır diyebiliriz. Eser ismini tıbbi teriminden almıştır. Kullanmış olduğu ip ile doku oluşturan sanatçı kafatasını kendi üslubu ile bizlere aktarmıştır. Sanatçının oluşturmuş olduğu doku beynin kıvrımlarını lobunu anımsatmaktadır.

Bu konuda bilimsel keşifler ve sanatsal çabalar birleşerek sonsuz hareketin önünü açarken, tıbbi gözlemler ve icatlar vücudu inceleyerek daha derini keşfedebilmiştir. İnsan vücudunun benzersiz yapısını keşfeden anatomi görselleştirmenin önemini benimsemiştir.

Görsel 53: Ekin Deveci, “Kuzgun”, 50X50 cm, T.Ü.K.T, 2017, (Sanal-2021).

Esere bakıldığında kuzgun kuşunun iskelet sisteminin çok iyi bir şekilde net görüldüğü dikkat çekmektedir. Bir canlının dışının güzelliği kadar içinin de bu denli güzel olup incelenerek sanat eserine dönüşmesi bilim ve sanatın bir arada olduğunu izleyiciye hissetmiştir diyebiliriz. Sanatçı röntgen (x-ray) görüntülerinden etkilenerek oluşturmuş olduğu üslubuyla eserlerinde biliminde sanatında iç içe olduğunu hissettirmiştir.

SONUÇ

Araştırılmak istenen çalışmada sanat, bilim ve tıp ilişkisinin konu edildiği birçok sanat eserinin olduğu görülmüştür. 16. Yüzyıldan itibaren sanat, bilim ve tıp ilişkisini konu alan çalışmalarda artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte özellikle 20. yüzyılın ilk yarısı Batı resim sanatında birçok sanatçı tarafından sanat ve tıp konulu resimler yapılmış ve bu resimlerde farklı tıbbi öğelere yer verildiği görülmüştür. Bu dönemde sadece sanatçıların değil, sanata ilgi duyan hekimlerin de sanat ve tıp ilişkisi konusunda eserler ürettikleri görülmektedir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkı sağladığı belirtilse de sanatın tıbbi gelişmelerin kayıt altına alınmasına ve derinlemesine gözlemlenmesinde katkı sağladığı kaydedilmiştir. Bu bağlamda görsel kaynakların yazılı kaynaklardan elde edilemeyecek pek çok bilgiyi barındırdığı ve söz konusu oldukları döneme ışık tuttuğu görülmüştür. Bu noktada tıbbi kayıtların ihtiyaçları için çekilen fotoğrafların oldukça önemli bir yere sahip olduğu gözlenmiştir. Bu çalışma içerisinde yer alan sanatçıların sanat ve tıp arasındaki ilişkiyi insan bedeninin daha iyi algılanmasında birbirilerine önemli derece de katkı sağladığı gözlenmiştir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda ulaşılan bilgilere bakıldığında insan bedeninin ne kadar gizemli ve ayrıntılı bir şekilde incelenip merak konusu olduğu her daim dikkat çekmiştir. Her sanatçı üzerinde farklı değerlere dönüşüp eserler ortaya çıkmıştır. Yapılan her yenilik her dönemde kendini bir eser içerisinde göstermiş sanatçıya araştırmalarında yol göstermiştir.

Bu şekilde sanatçılar dönemleri içerisinde gelişme gösteren olumlu ve olumsuz olayları kendi süzgeçlerinden geçirerek eserlerine yansıtmışlardır. Örneğin; mikroskobun icadı, yaşanan savaşlar, endüstriyel yenilikler, yaşanan salgın hastalıklar, DNA'nın keşfi gibi bilimsel, toplumsal ve teknolojik gelişmeler ile sanatçı insan vücudunu benimsediği ve kendi bakış açısıyla ifade ettiği ve izleyiciye aktardığı görülmüştür. Çalışma kapsamında tüm bu sanatsal değerlendirmelere dayanarak bilim, tıp ve resmin birbiriyle yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle 16. yüzyılda yoğunlaşan bu karşılıklı ilişkinin 20. yüzyıl olaylarıyla derinleşmeye başladığı söylenebilir. Hücre, DNA, kan, mikroskobik ve radyolojik

görüntüler gibi birçok bilimsel ve teknolojik gelişmenin sanatçılar tarafından işlenerek sanat eserine dönüştürüldüğü görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ACKERKNECHT, E.** (1982). A Short History of Medicine. Baltimore
- AKSOY, Ş.** (2001). Eski Hint ve Çin Tıp Yeminleri ve Hekimlik Kurallarının Karşılaştırılması. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, 65-76
- ALBEKOĞLU, D.** (2015). Dışavurumcu Sanatta Kandinsky, Klee ve Webern. Hero, 54-57.
- ALOK, ERSİN.** (1988). Anadolu'da Kayaüstü Resimleri, Akbank yayınları
- AMMAR, S.** (1984). Médecins et Médecine de L'Islam I. Paris.
- ANDREU, G.** 1997 Egypt in the Age of the Pyramids, John Murray Publishing, ABD
- ANTMEN, A.** (2009). Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. İstanbul: Sel Yayıncılık
- ARIS, A.,** (2006), 'Ressamların Gözünden Hastalar ve Doktorlar', Sağlık ve Sanat, P Dünya Sanatı Dergisi, çev: Ceren Özpınar, Sayı: 42, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul, Güz
- ARTUT, KAZIM.** (2004). Sanat Eğitimleri Kuramları ve Yöntemleri (3.Baskı), Ankara, Anı Yay., Eylül
- BARSON, T.,** (2006), 'Tıbbi Bir İnceleme Alanı Olarak Frida'nın Bedeni: Ben Parçalanmalıyım', Sağlık ve Sanat, P Dünya Sanatı Dergisi, çev: Ahsen Erdoğan, Sayı: 42, s. 80-90, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul, Güz
- BARTS AND THE LONDON CHRONICLE,** Autumn 2004, Volume 6, Issue 2, p.18-20
- BATTİSTA, R. N., Hodge, M. J. and Vineis, P.** (1995). "Medicine, Practice and Guidelines: The Uneasy Juncture of Science And Art", Journal of Clinical Epidemiology, 48(7), 875-880.
- BAYAT, A. H.** (1996). Türk İslam Dünyasında Hastaneler. Türk Kültürü, 477-486
- BIERNOFF, S.,(a),** (2010) 'Flesh Poems: Henry Tonks and the Art of Surgery', Visual Culture in Britain 11 (1), p. 25-47,
- BIERNOFF, S.,(b),** (2010) 'The Portraiture of Loss', Issue 2, Autumn
- BİRLİK, İ.** (2015). Tıbbi Görüntüleme Yöntemleri ve Fotoğraf İlişkisi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

BONNARD, A. (2004). Antik Yunan Uygarlığı I-II-III. İstanbul: Evrensel Basım Yayın

BORDİN, G., & D'AMBROSIO, L. (2010). Medicine in Art. (J. Hyams, Çev.) Los Angeles: The J. Paul Getty Museum Getty Publications.

BOZTUNALI, Z. S. (2016). Resim Sanatında Kırmızı Rengin Serüveni. Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi, 6(1), 90-114.

BRAY, F. (1993). Companion Encyclopedia of The History Of Medicine Vol. I. London and New York: Routledge.

BYNUM, W. (2008). The history of medicine: a very short introduction (Vol. 191). Oxford University Press.

CASTIGLIONI, A. (1958). A History of Medicine. New York.

CHARLES, B. (2006) Paris Sıkıntısı, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.

COŞKUN, E. (2003). İnsanın Yaşayan Geçmişi- Avustralya Yerlileri, Dharma, İst., s.131-132

CUMMING, R. (2008). Görsel Rehberler Sanat. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

DEVECİ, E. (2017). Tıbbi Bir Veri Olarak X-Işını Görüntüsünün Sanat Uygulamalarına Yansımaları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6 (36), 2325-2339.

DİKMEN, B. (2012). Değişen Dünyada Kültür, Sanat ve Bilim ilişkisi. Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1), 137-143.

DİNE, T. (2015). The Influence of Salvador Dali on Social Communication in the Years Following Second World War. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(2), 125-129.

DOĞAN, H. (2014). Çağdaş Sanatta Çirkinlik. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ELBEK, O. (2007). “Tıp ve Felsefe”, *Toraks Dergisi*, 8(2), 130-133.

ELIADE, M. (2002). Babil Simyası ve Kozmolojisi. Mehmet Emin Özcan (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları

EMERY, A.EH., EMERY, M. EH. (2005), ‘Tıp ve Sanat’, CSA Global Publishing, Ed: Yeşim Türkmenoğlu, İstanbul, Aralık

ERNST, FİSCHER (1984). Sanatın Gerekliliği. (Çeviren: Cevat Çapan). İstanbul. De Yayınevi.

FINEBERG, JONATHAN (2014). “1940'tan Günümüze Sanat Varlık Stratejileri” (Çev: Simber Atay-Eskier, Göral Erinc Yılmaz). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları (3.Baskı). ISBN: 978-605-4146-10-9

FLEMING, J., & HONOUR, H. (2016). Dünya Sanat Tarihi. İstanbul: Alfa.

FOSS L. (1989), “The challenge to biomedicine: A foundations perspective.J Medicine and Philosophy” 14:165–191.

GÖKSEL, F. A. (1996) ‘Olası Bir Tıp Felsefesine Önsöz’, Temel İç Hastalıkları, cilt1, (İliçin, Ünal), Güneş Kitabevi, Ankara, s.9

GÜNTÖRE, S., Ö., (2005) ‘Tıp Ve Felsefe’, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul,

GÜRSU, O. (2015). Sanat ve Psikoloji Etkileşimi: Geleneksel Türk-İslam Sanatları Merkezli Bir Okuma Denemesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(38), 1028- 1039.

HEREDOTUS. (1991). Heredot Tarihi. Müntekim Ökmen (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

İŞYAPAR, C. (2009). Resim Sanatında Tıp, Ameliyat ve Ameliyathane Olgusu. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

JACKSON, R. (1999). Roma İmparatorluğunda Doktorlar ve Hastalıklar. Şenol Mumcu (Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.

JACOBSON, C. (2020). Constance Jacobson. Constance Jacobson Web sitesi: <http://www.constancejacobson.com/short-bio---statement>

KÂHYA, E. (1999). Hint'te Bilim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KARKABI, K., CASTEL, O.C., (2007) ‘Suffering and Compassion in Paintings: the Gift of Art’, IMAJ, Volume 9, p. 419-423, June

KILIÇ, S. (2012). Bilimsel Sanat/Sanatsal Bilim. The Journal of Academic Social Science Studies, 5 (1), 193-203.

KİLİMCİ, P. (2018). Sanatta Mikroskopik Görüntülerin Dünya'da ve Türkiye'deki Yansımaları. İstanbul: Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

KUÇÜKLER DALDABAN, H. (2006). Gerçeküstü Resmin Oluşumunun Nesnenin Dönüşümüne Bağlı Olarak İncelenmesi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

LEPPERT, R. (2009), Sanatta Anlamanın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi, çev. İsmail TÜRKMEN. İstanbul: Ayrıntı,182-224

LEWIS, P. (1998). Tıp Tarihi. Nilgün Güdücü (Çev.). İstanbul: Khalkedon Yayınları

LITTLE, S. (2009), 'Frida Kahlo's Autobiography: A Life in Painting', Cross-sections, Volume V,

LYONS, A., JOSEPH, R. (1978). Medicine: An Illustrated History. New York.

MAKDİSİ, G. (2004). Orta Çağ'da Yüksek Öğretim, İslam Dünyası ve Hristiyan Batı. Ali Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu (Çev.). İstanbul: Gelenek Yayınevi.

MCWHINNEY IR. (1986). Are we on the brink of a major transformation of clinical method? CMAJ ;135:873–878.

MESSADİE, G. (1999). Şeytanın Genel Tarihi. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi

MUNSON, R. (1981). Why medicine cannot be a science. The Journal of Medicine and Philosophy, 6(2), 183-208.

MUSEUM OF MODERN ART. (1979). The Masterworks of Edvard Munch. New York: The Museum of Modern Art.

OKUTUCU, Z. (2014). Batı Resim Sanatında Tıp ve Mikroskopik Anatomi (Histoloji) Olgusu. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

PASSERON, R. (1982). Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi. (S. Tansuğ, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

PHAİDON EDITORS. (2019). Anatomy Exploring The Human Body. London: Phaidon Press.

RAHMAN, F. (1997). İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp. Ankara: Ankara Okulu Yayınları

REİS, Y. (2005), Sesiz Dünyanın Renkleri: Francisco de Goya, Asklepios, 7, Mart:57

RONAN C, A. 2003, Bilim Tarihi Tübitak, Ankara 2003 (Çev Eklemeddin İhsanoğlu – Feza Günergün)

RUİZ, C. (2010). Salvador Dali and Science, Beyond Mere Curiosity. Pasaje a la Ciencia(13),

SARI, N. (2008), 'Tıp İçin Sanat ve Sanat İçinde Tıp', Günümüzde Tıbbi Resim, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, s. 23-46, Mayıs

SASSOWER, R. AND GRODİN, M. A. (1987), 'Scientific Uncertainty and Medical Responsibility', Theoretical Medicine 8, 221–234.

SAYILI, A. (1966). Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

SAYILI, A. (1987). İslam'da Hastane Kurma Faaliyetinin Erken Evrelerine Orta Asya Katkıları. Ahmet Cevizci (Çev.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları

SEWELL, DARRELL (2002), Thomas Eakins, Yale University Press, Philadelphia.

SEZER, A. “Kandinsky’nin Resimlerindeki Daire Formu Üzerine Bir Araştırma” Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Resim Bölümü.

SINAV, A., (2008)‘Tıbbi Resimin Tıp Eğitimine Katkıları’, Günümüzde Tıbbi Resim, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, s.53-60, Mayıs

SMİTH, B. H., & TAYLOR, R. J. (1996). “Medicine--a healing or a dying art?”, Br J Gen Pract, 46(405),249-251.

SMİTH, R. (2018). Art Review. New York Times Web sitesi: <https://www.nytimes.com/2018/01/18/arts/design/brain-neuroscience-santiagoramony-cajal-grey-gallery.html>

SOYLU, R., & ÇOMAK, N. (2018). Paul Klee'nin Bauhaus'ta Temel Sanat Eğitimine Katkıları. Ulakbilge, 6(22), 259-277

SOYŞEKERCİ, S. (2018). Barok Sanatı'nda Tıbbi Patolojilerin Betimlenmesi. İdil, 7(48), 931- 937.

STEVENSON, I. (1949). "Why Medicine is Not a Science", Harper's Magazine, April, 36.

ŞENER, Ş. (2010). 20. Yüzyıl Soyutlama Sürecinde Geometrik Biçimlemenin Türk Resim Sanatına Yansıması. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TEPE YILMAZ, S. (2014). İnsan Etkinliği Olarak Bilim ve Sanat. Sanat ve Tasarım Dergisi, 6(6), 90-99

THOMSON, G. (1998),‘İnsanın Özü’, çev. Celal Üster, Payel Yayınevi, İstanbul, Kasım

TÜKEL, U. (1997). Paul Klee. E. S. Ansiklopedisi içinde, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2 (s. 1025). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

TÜRKDOĞAN, G. (1984). Sanat Eğitimi Yöntemleri. Ankara: Kadioğlu Matbaası

ÜNVER, A.S. (1943). Tıp Tarihi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

ÜSTER, C. 2002. “Eski Çağlardan Rönesans’a Tıp”, P Dergi Tıp ve Sanat, Güz: 6-21.

WAYNE, J., Siler, T., Anker, S., Clarke, K., Denes, A., Grey, M. J., Kavenoff, R., Kovachevich, T., Kremers, D., Newman, J., & Rich, M. R. (1996). Models, Metaphors, and Matter: Artists and Scientists Visualize Scientific Concepts. *Art Journal*, 55(1), 33–43. <https://doi.org/10.2307/777805>

WILSON, S. (1990) The Tate Gallery, İngiliz ve modern sanatın ulusal koleksiyonlarının resimli bir arkadaşı (Tate Gallery Publications, Millbank, Londra).

WUJASTYK, D. (1993). Companion Encyclopedia of The History of Medicine Vol. I. London and New York: Routledge.

YILDIRIM, M., (2008)‘Tıp Fakültelerinde Bir Tıbbi Resim Biriminin Gerekliliği’, Günümüzde Tıbbi Resim, s.11-12, Mayıs.

YILMAZ, A. (2019). Damien Hirst’ün Eserlerinde "Ölüm" Teması. *İdil*, 577-586.

YUNUSOĞLU, F. T. (2008). Fırçanın Ucundaki Cerrahlar 17. ve 18. Yüzyıl Hollandasında Cerrahlar Loncası Resimleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ZERGEROĞLU, S. A., & NALÇACI, E. (2015). Santiago Ramon y Cajal ve Nöron Doktrini. *Turk J Neurol*, 81-84.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.artfund.org/supporting-museums/art-weve-helped-buy/artwork/11649/the-dentist-2011-sir-john-lavery> (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5063546>(Erişim Tarihi:10.10.2021)

<https://dergi.neu.edu.tr/public/journals/6/pdf/frida-kahlonun-mekanlari-otoportrelerde-retorik-analiz-denemesi.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

https://art.state.gov/personnel/dennis_ashbaugh/(Erişim Tarihi: 10.09.2021)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/27583>(Erişim Tarihi: 10.10.2021)

<https://www.lolitaasil.co.uk/body-and-force/>(Erişim Tarihi: 10.09.2021)

http://www.turkmall.com/wp-content/uploads/anadoludan_genc_sanat.pdf(Erişim Tarihi: 10.09.2021)

[Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde Resim Bölümüne Öğretim Görevlisi EKİN DEVECİ | Metropol Dergileri](#) (Erişim Tarihi:05.12.2021)

<https://www.lauraferguson.net/visible-skeleton-art> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

[Salvador Dalí ve bilim. Sadece bir meraktan öte | Belgeleri indirin | Fundació Gala - Salvador Dalí \(www.salvador--dali-org.translate.goog\)](#) (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: Lascaux'da bulunan mağara duvarı resmi (Fransa).

(<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/insanoglunun-ilk-saheseri-pariste-336897>)

Görsel 2: Doğuran, Aztek Sağlık Tanrıçası Tlazoltéotl

(<https://boondocksbabylon.com/category/tlazolteotl/>)

Görsel 3: Karaciğer Okumaya Çalıştığı Tahmin Edilen Fes Başlık Giymiş Rahip, M.Ö.860

[ae596-adsc4b1z.png \(443×406\) \(wordpress.com\)](#)

Görsel 4: Robert Thom Eski Mısırdaki Tedavi

'Ancient Egypt' Art Print - Robert Thom | Art.com

Görsel 5: Robert Thom Eski Hindistanda Tedavi

([imgurl:https://i.imgur.com/wyL4NFk.jpeg](https://i.imgur.com/wyL4NFk.jpeg) - Bing)

Görsel 6: Yaralı General Guan Yu'nun Doktor Hua Tuo operasyon kolu"

(<https://www.alamy.com/stock-photo-fine-arts-japan-graphics-the-doctor-hua-tuo-operating-arm-of-wounded-10883715.html>)

Görsel 7: Cosmas ve Damian, Alonso de Sedano, Y.b, 133x168 cm, 1496, Burgos

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6b/A_verger%27s_dream%3B_Saints_Cosmas_and_Damian_performing_a_Wellcome_V0018235.jpg)

Görsel 8: Cerrâhiyye-i İlhâniyye'den bir minyatür

(<https://www.sanatinyolculugu.com/cerrahiyyeyi-ilhaniye/>)

Görsel 9: Van Gogh, Self-Portrait with Bandaged Ear, 1889 ?

(<https://www.tate.org.uk/kids/make/paint-draw/create-art-van-gogh>)

Görsel 10: Goya Agradecido 114,62 cm × 76,52 cm

(<http://medicinaybellasartes.blogspot.com/2011/04/goya-atendido-por-el-doctor-arrieta.html>)

Görsel 11: Genç David Teniers, Cerrah, 17. Yüzyıl

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Surgeon_by_David_Teniers_the_Younger,_1670s.jpg)

Görsel 12: Genç David Teniers, The Operating Surgeon, 17. Yüzyıl

(<https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/operacion-quirurgica/53b5a416-fac0-41b3-aed1-95a714c78454>)

Görsel 13: Sir Luke Fildes, Tuval üzerine yağlı boya, Doktor, 1891

(<https://www.tate.org.uk/art/artworks/fildes-the-doctor-n01522>)

Görsel 14: Gross Klinik, Thomas Eakins, 1875

(https://tr.wikipedia.org/wiki/The_Gross_Clinic)

Görsel 15: Thomas Eakins, “Agnew Kliniği” , 1889.

(<https://historia-arte.com/obras/la-clinica-agnew-de-thomas-eakins>)

Görsel 16: John Maler Collier, Ölüm Kararı, 132 cm x 162 cm, Wolverhampton Sanat Galerisi ve Müzesi, İngiltere.

(https://www.paintingmania.com/sentence-death-231_40150.html)

Görsel 17: John Maler Collier, “Albine’nin Ölümü”, 137,2 x 182,9 cm, T.ü.y, Glasgow Museums Resource centre, 1898

(https://artuk-org.translate.google/discover/artworks/the-death-of-albine-83556/search/actor:collier-john-18501934/page/1/view_as/grid?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc#)

Görsel 18: John Lavery, “İlk Yaralı”, 1914-1915

(<http://viticodevagamundo.blogspot.com/2020/01/hospital.html>)

Görsel 19: John Lavery, “dişçi”, 99,5 x 76 cm

(<https://www.artfund.org/supporting-museums/art-weve-helped-buy/artwork/11649/the-dentist-2011-sir-john-lavery>)

Görsel 20: Edvard Munch, Hasta Çocuk, 1885-1886, T. Ü. Y. B., Nasjionalgalleriet, Oslo

(<https://www.nasjionalmuseet.no/en/collection/object/NG.M.00839>)

Görsel 21: Edvard Munch, Hasta Odasında Ölüm, T. Ü.Y.B, 134.5 x 160 cm, Munch Museum, Oslo, Norveç, 1893

(<https://www.pivada.com/edvard-munch-hasta-odasinda-olum-1893>)

Görsel 22: Ernest Board, 1846 Yılında W.T.G. Mordon Tarafından Eterin İlk Kez Anestezi Olarak Diş Ameliyatında Kullanılması

(https://stringfixer.com/tr/William_T.G._Morton)

Görsel 23: Ernest Board, Albucasis Cordova Hastanesinde Hastanın Kabarcıklarını Kazıyor, yüzyılın sonları 20 yüzyılın başları

(<https://wellcomecollection.org/works/hfvcxxpd/images?id=jxxtu97d>)

Görsel 24: Pablo Picasso, Science and Charity, 1897, Tuval üzerine yağlıboya, 197 x 249.5 cm, Museu Picasso, Barselona, İspanya

(<https://www.pivada.com/en/pablo-picasso-science-and-charity-1897>)

Görsel 25: Frida Kahlo, “Henry Ford Hastanesi”, 1932, 30.5 x 38 cm, Dolores Olmedo Müzesi, Meksika

(https://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Frida-Kahlo-ve-Diego-Rivera/39?gclid=CjwKCAiAz--OBhBIEiwAG1rIOLJOYfXf1RP0vc5IoJ5eOJKlA-cxSdJlrg2g18EzivHSRnepI2RaOBoCta8QAvD_BwE)

Görsel 26: Frida Kahlo, Hemşirem ve Ben, 1937, Metal üzerine yağlıboya, Dolores Olmedo Müzesi, Meksika

(<https://www.pivada.com/frida-kahlo-dadim-ve-ben-1937>)

Görsel 27: William Utermohlen, Alzheimer teşhisinden sonra otoportre çizimleri

(<http://boicosfinearts.com/exhibitions/william-utermohlen-a-persistence.html>)

Görsel 28: Henry Tonks, Yaralı Bir Askerin Tedavi Öncesi ve Sonrası Portresi, 1916-1917

(<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14714780903509979>)

Görsel 29: Hastanın Ameliyat Öncesi ve Sonrası Fotoğrafları

(<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14714780903509979>)

Görsel 30: Georges-Alexandre Chicotot, X-ışınlarıyla Kanseri Tedavisi, 1908, Musee de l'Assistance Publique-Hopitaux de Paris

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georges_Chicotot_1907.jpg)

Görsel 31: Georges-Alexandre Chicotot, Tübaj, 1904(Sanal-2021).

[Das Einführen eines Schlauches \(#87088\) \(meisterdrucke.com\)](#)

Görsel 32:Ahmed Mater, “X Ray Film”, 2003, British Museum Collection

(<https://www.ahmedmater.com/artworks/artwork/x-ray>)

Görsel 33: Robert Rauschenber, Booster,1967

(<https://www.moma.org/collection/works/78248>)

Görsel 34: Laura Ferguson, Görünür İskeletle Figür

<https://www.lauraferguson.net/visible-skeleton>

Görsel 35: Laura Ferguson, Gold Black Brain, 1990

(<https://www.lauraferguson.net/layered-prints>)

Görsel 36: Ashley Davidoff, Karotis Arteri, 2008

(<https://imaging.thecommonvein.net/ultrasound-art/>)

Görsel 37: Ashley Davidoff, *Mavi Mutluluk Kuşu Ultrason,*

[Vücut | Radyoloji Sanatı \(thecommonvein.net\)](#)

Görsel 38: Santiago Ramon y Cajal, İnsan Beyinciğinde Purkinje Nöronları, 1899

(https://sinirbilim.org/wp-content/uploads/2017/04/BeautifulBrain_p099.jpg)

Görsel 39: Santiago Ramon y Cajal, Çocuk Serebral Korteksinin Glial Hücreleri, 1904

(https://stringfixer.com/tr/Purkinje_cells#wiki-1)

Görsel 40: Biyopsi serileri, “Leukaemia Kan hücreleri,elektron mikroskop taraması”, 2008,1829x1219mm

(<https://docplayer.biz.tr/115700314-Sanatta-mikroskobik-goruntulerin-dunyada-ve-turkiye-deki-yansimalari-pelin-kilimci-isik-universitesi.html>)

Görsel 41: Göğüs Kanseri hücreleri, light micrology, 2008, 3600 x2 436mm.

(<https://docplayer.biz.tr/115700314-Sanatta-mikroskobik-goruntulerin-dunyada-ve-turkiye-deki-yansimalari-pelin-kilimci-isik-universitesi.html>)

Görsel 42: Salvador Dali, Butterfly Landscape, 1957-1958

(<https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/butterfly-landscape-the-great-masturbator-in-a-surrealist-landscape-with-d-n-a>)

Görsel 43: Salvador Dali, Atlı Molekül Figürü, 1952

(<https://sakipsabancimuzesi.org/tr/object/isimsiz-atli-molekuler-figur>)

Görsel 44: W. Kandinsky, Birkaç Daire, 1926, 140x140 cm., T.Ü.Y.B, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York.

(<https://tr.painting-planet.com/birkac-daire-vasily-kandinsky/>)

Görsel 45: Vassily Kandinsky, Striped, 81×100 cm, 1934, New York, Solomon R. Guggenheim Müzesi

(<https://www.wassilykandinsky.net/work-743.php>)

Görsel 46: Paul Klee, Altın Balık, 48,5 x 68,5 cm, Museum Ludwig, Köln 1925

([Paul Klee Altın Balık tablosu 1925 tarihli - İstanbul Sanat Evi \(istanbulsanatevi.com\)](http://Paul_Klee_Altin_Balik_tablosu_1925_tarihli_-_Istanbul_Sanat_Evi_istanbulsanatevi.com))

Görsel 47: Paul Klee, Sihirli Balık, 1925, Philadelphia Sanat Müzesi

(<https://www.sanatlaart.com/haftanin-tablosu-sihirli-balik-paul-klee-1925/>)

Görsel 48: Constance Jacobson, Notochord, 2009, Çini mürekkep ve renkli mürekkep, 44 x 30 cm, Constance Jacobson arşivi

(<https://www.constancejacobson.com/older-work/above-the-neck/view/1132526/3/1132567>)

Görsel 49: Constance Jacobson, "Tome 20", Suluboya, Hindistan mürekkebi, 44 x 30 cm, 2008

([Constance Jacobson : Archives : Brains](http://Constance_Jacobson:_Archives:_Brains))

Görsel 50: Lolita Asil, Sonsuz Yaşam, 100x80 cm, Y.B, 2006

(<https://www.lolitaasil.co.uk/my-studies/>)

Görsel 51: Lolita Asil, Sonsuz Ömür, 100x80 cm, Y.B, 2006

(<https://www.lolitaasil.co.uk/my-studies/>)

Görsel 52: Ekin Deveci, “VERTEBRA”, 60X60 cm, T.Ü.K.T, 2015

<http://ecnartgallery.com/portfolio/ekin-deveci-2/#:~:text=1980%20KARAMAN%20do%C4%9Fumlu.&text=2014%20%E2%80%9CSanatuar%E2%80%9D%20Konya%20Sel%C3%A7uk%20%C3%9Cniversitesi,17%20Aral%C4%B1k%2D3%20Ocak>

Görsel 53: Ekin Deveci, “Kuzgun”, 50X50 cm, T.Ü.K.T, 2017

[http://ecnartgallery.com/portfolio/ekin-deveci-2/#:~:text=1980%20KARAMAN%20do%C4%9Fumlu.&text=2014%20%E2%80%9CSanatuar%E2%80%9D%20Konya%20Sel%C3%A7uk%20%C3%9Cniversitesi,17%20Aral%C4%B1k%2D3%20Ocak\).](http://ecnartgallery.com/portfolio/ekin-deveci-2/#:~:text=1980%20KARAMAN%20do%C4%9Fumlu.&text=2014%20%E2%80%9CSanatuar%E2%80%9D%20Konya%20Sel%C3%A7uk%20%C3%9Cniversitesi,17%20Aral%C4%B1k%2D3%20Ocak).)

